

บทที่ 5

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในช่วงก่อนสังคมทันสมัย (Pre-modern Period)

5.1 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคทวารวดีหรือยุคดั้งเดิม

ในการศึกษาทุนทางสังคมในชุมชนชาติพันธุ์ ศึกษากรณีชุมชนมอญในกรุงเทพมหานคร ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร มีความจำเป็นต้องศึกษาย้อนกลับไปค้นหาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนกรณีศึกษาที่เป็นรากเหง้าของบรรพบุรุษของชุมชนมอญหนองบัว (หลักสี่) โดยศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพัฒนาการทุนทางสังคมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการสร้างพลังมาใช้ในการขับเคลื่อนทุนทางสังคมของชุมชน จากมิติทางประวัติศาสตร์ ทำให้เห็นปรากฏการณ์ของทุนทางสังคมในช่วงสังคมประเพณีที่มีพัฒนาการทุนทางสังคมเกิดขึ้นภายในชุมชนมอญ ด้วยลักษณะชุมชนที่มีความผูกพันกับถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษ¹ ท่ามกลางบริบทของความเป็นชุมชนมอญในเมือง ดังนั้นพัฒนาการของทุนทางสังคมของชุมชนมอญในยุคทวารวดีหรือยุคดั้งเดิมจึงประกอบด้วยปรากฏการณ์ดังต่อไปนี้

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนมอญโบราณ

การสร้างอัตลักษณ์ เพื่อสะท้อนตัวตนของคนมอญในยุคทวารวดีหรือยุคดั้งเดิม รวมทั้งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็ง หรือสร้างความมั่นคงของชาตินั้น ได้มีการเชื่อมโยงสถาบันชาติ ศาสนา กษัตริย์และสถาบันครอบครัว ตามคติธรรมความเชื่อทางศาสนา ที่มีแบบแผน บรรทัดฐาน (Norms) ธรรมเนียมและประเพณีโบราณ

¹ในยุคทวารวดี หรือยุคดั้งเดิมอาณาเขตของวัฒนธรรมทวารวดี ความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมได้ขยายจากตะวันตกถึงตะวันออก ผ่านตอนล่างของพม่าทอดยาวไปจนถึงบริเวณภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมอญได้ตั้งถิ่นฐานได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในไทยมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 หรือพุทธศตวรรษที่ 11 (Dumarcay and Smirhies, 1995, pp. 42-44)

การก่อตัวของทุนทางสังคมภายในชุมชนมอญในช่วงพัฒนาการของชุมชนสมัยทวารวดี ได้สะท้อนถึงความเป็นของชุมชนชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์ มีความเก่าแก่และยิ่งใหญ่ และสิ่งเหล่านี้ ได้มีความสำคัญต่อพัฒนาการของชุมชนในเวลาต่อมา และเป็นที่มาของความรู้สึกภาคภูมิใจและรู้สึกหวงแหนของลูกหลานมอญในรุ่นหลัง

ความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมของมอญ ได้ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคมเครือญาติ รวมทั้งเกิดการแยกย้ายของชุมชนมอญไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่าง ๆ ครอบคลุมไปทั่วอาณาจักรทวารวดี²

การศึกษาพัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนในช่วงนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อสะท้อนถึงพัฒนาการของชุมชนมอญโบราณบนเส้นทางทางการค้า³ โดยผ่านกระบวนการผสมผสานวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น การศึกษาพัฒนาการของชุมชนมอญโบราณ จึงเป็นการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน (Community Identity) ในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในยุคปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนมอญในช่วงนี้ เป็นปรากฏการณ์จากวิถีชีวิตประจำวันของคนมอญ (Ways of life) ซึ่งพัฒนาการขึ้นมาเป็นอัตลักษณ์ของมอญ ที่เห็นได้จาก ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม อันถือได้ว่าเป็นอารยธรรมของมอญในยุคทวารวดี และความภาคภูมิใจในความรุ่งเรืองในประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ดังกล่าว ได้กลายมาเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่ยังดำรงอยู่ของภายในชาติพันธุ์มอญในรุ่นหลังสืบต่อกันมา

ดังนั้น อัตลักษณ์ของมอญที่เกิดจากการมีภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และศิลปะเป็นของตนเอง มีส่วนทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์มอญมีความเหนียวแน่นเป็นปึกแผ่น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนมอญโบราณ

² ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) ได้อธิบายคำว่า "ทวารวดี" ตรงกับคำว่า "โต-โล-โป-ตี" (To-lo-po-ti) จากบันทึกของหลวงจีนเหียนจั้ง และหลวงจีนอี้จิงที่ได้บันทึกไว้ โดยตั้งข้อสันนิษฐานว่าเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดีและคงจะอยู่ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี (อุททอง) ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน (สุบงกช ธงทองทิพย์, 2545, น. 25)

³ ได้พัฒนาก่อตัวมาเป็นชุมชนของชาวมอญในอาณาจักรทวารวดี ที่มีขอบเขตกว้างขวาง มีพรมแดนแน่นอน และมีศูนย์กลางในการปกครองจากการค้นพบศิลปะทวารวดี (สุบงกช ธงทองทิพย์, 2545, น. 27).

การสร้างอัตลักษณ์ของมอญ

ชุมชนมอญในสมัยทวารวดีได้สร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาทางด้านภาษา (Language) จากจารึกที่เป็นภาษาทวารวดี-มอญเก่า (Dvaravati-Old Mon) ที่ใช้ตัวอักษรปัลลวะของราชวงศ์ปัลลวะจากอินเดีย ซึ่งตัวอักษรนี้ใช้กันในหลายภาษาทั้งบาลี สันสกฤต และมอญโบราณ จากการศึกษาการตั้งถิ่นฐานมอญในไทยและพม่า พบว่า มีความสอดคล้องกับพัฒนาการทุนทางสังคมด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านศาสนา ภาษา ความเชื่อ ศิลปะ และภูมิปัญญาด้านการค้าของชุมชนมอญ พบจากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญ โดยการศึกษาครอบคลุมพื้นที่จากตะวันตกสู่ตะวันออกของอาณาจักรทวารวดี ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีกับร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมอญกลุ่มใหญ่ ๆ ถึง 2 กลุ่ม ซึ่งได้อพยพจากแหล่งเดียวกันและได้มีการแยกย้ายกันยังพื้นที่ต่าง ๆ ในเวลาต่อมา⁴

จากข้อสันนิษฐานดังกล่าว ทำให้นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าชาวเตลง (มอญ) สืบเชื้อสายมาจากชาวอินเดียใต้ และได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพม่าตอนล่างด้านตะวันออกของกลุ่มแม่น้ำอิรวดีซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำสิทถึงและแม่น้ำสาละวิน (ผาสุข อินทราวุธ, 2548)

ในการทำงานเดียวกันกับการค้นพบถึงร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญโบราณในไทย ซึ่งพบว่าเป็นช่วงเดียวกับมอญในยุคทวารวดี ดังนั้นชุมชนมอญในยุคทวารวดีหรือมอญในยุคดั้งเดิมที่พบในเมืองไทยก็คือมอญกลุ่มเดียวกัน ซึ่งการศึกษาได้พบว่า มอญกลุ่มนี้ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบนเส้นทางการค้าอู๋ทอง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย

สำหรับมอญอีกกลุ่มหนึ่ง ได้มีการอพยพไปตั้งรกรากตามบริเวณอ่าวไทยกับอ่าวเมาะตะมะ แต่มอญทั้งสองกลุ่มยังคงความสัมพันธ์ในความเป็นเครือญาติที่เคยมีมาจากแหล่งเดิม โดยยังมีการไปมาหาสู่กัน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีการศึกษาเส้นทางการค้าของมอญ และการศึกษาจากหลักฐานของเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าของมอญในอดีต ทำให้เชื่อได้ว่า มอญในยุคโบราณมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมของมอญในยุคโบราณได้ก่อตัวและพัฒนามาจากเรื่องของการค้า

⁴ อพยพมาจากอินเดียตอนใต้มาอยู่ด้านอ่าวเบงกอล ต่อมาได้ตั้งถิ่นฐานตะวันออกริมฝั่งทะเลตอนล่างของพม่า และกลุ่มมอญทวารวดีได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานริมฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอ่าวไทย บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมของปากแม่น้ำเจ้าพระยา (ประทุม ชุ่มเพ็งจันทร์, 2546, น. 115).

อารยธรรมของมอญโบราณโดยเฉพาะในเรื่องภาษา และความชำนาญในเรื่องการค้า ทำให้มอญโบราณมีความเข้มแข็ง และสามารถแข่งขันกับชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้ โดยจะเห็นได้จากหลักฐาน เมืองโบราณร่วมสมัย เช่น เมืองคู้ทอง การใช้ภาษามอญทวารวดี (มอญโบราณ) ภายในกลุ่มคนมอญ ทำให้คนมอญสามารถสร้างขอบเขตความสัมพันธ์ (Boundary) ภายในกลุ่มคนมอญด้วยกันและสามารถรวมตัวกันเพื่อแข่งขันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จากประสบการณ์ทางการค้าขายและความเชี่ยวชาญในทางเศรษฐกิจ ทำให้คนมอญได้รับการยอมรับ และสิ่งเหล่านี้ได้ช่วยให้คนมอญสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางด้านภาษา ประเพณี และวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ได้ แม้จะต้องมีการแข่งขันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในยุคเดียวกันก็ตาม จากหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้เชื่อได้ว่า ด้วยความสามารถทางการค้าของชาวมอญโบราณ ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่ทำให้ชุมชนมอญโบราณสามารถดำรงอยู่ได้โดยเฉพาะตามบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา และเมืองท่าโบราณอีกหลายแห่งในประเทศไทย

การดำรงอยู่ได้ของชุมชนมอญโบราณ นอกจากอารยธรรมทางด้านภาษาและการค้า แล้ว การยอมรับเอาพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรทวารวดีมีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องยาวนาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า การเป็นเมืองท่าทางการค้าและศูนย์กลางพุทธศาสนาในรัฐทวารวดี ทำให้มีพ่อค้าต่างถิ่นได้เดินทางมาค้าขาย จากนั้นก็ได้มีการรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ เช่น การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในประเทศไทย การตั้งถิ่นฐานของมอญตาโบราณลุ่มแม่น้ำสะโตง และลุ่มแม่น้ำสาละวินในพม่า

หากมองย้อนไปในอดีตการเริ่มต้นของพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดี พบว่า ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงโปรดให้สมณะทูตออกไปเผยแผ่สั่งสอนยังนานาประเทศรวมทั้งในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ซึ่งปรากฏในหนังสือมหาวงศ์พงศาวดารลังกาได้ทรงส่งพระโสณกับพระอุตตรเข้ามาเผยแผ่ศาสนาในสุวรรณภูมิ ที่เมืองนครปฐมมีซากเจดีย์คว่ำบาตรคล้ายกับสถูปสร้างขึ้นจากคตินิยมในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่เมืองสัจจจีในประเทศอินเดีย (ตรี อมาตยกุล, 2504, น. 37-38) สำหรับหลักฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดีการขุดพบองค์พระปฐมเจดีย์ อิฐดินเผา (Terracotta Bricks) บริเวณฐานรากพระปฐมเจดีย์และพระพุทธรูปปางประทับนั่งห้อยพระบาท (Seated in the European Fashion) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลาปางพระประทาน ปฐมเทศนา พระประธานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์พบในจังหวัดนครปฐม ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

นอกจากนั้น ยังไม่มีการขุดค้นพบหลักฐานอื่น ๆ อีกเช่นกัน อาทิ การค้นพบเมืองโบราณอู่ทองในจังหวัดสุพรรณบุรี การค้นพบพระพุทธรูปศิลาที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การค้นพบจารึกภาษามอญซึ่งเป็นภาษาพื้นเมืองที่เก่าแก่ในวัฒนธรรมทวารวดี รวมทั้งโบราณสถานซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาเถรวาทหรือนิกายหินยานซึ่งยังปรากฏร่องรอยที่แสดงถึงแหล่งมอญโบราณในแหล่งต่าง ๆ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย

อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชุมชนมอญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาทที่มีความเคร่งครัดในการปฏิบัติ จึงถือได้ว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยยึดโยงหน่วยทางสังคมเล็ก ๆ ของคนมอญให้เกาะเกี่ยวกันมาโดยตลอด

จะเห็นได้ว่า การมีชุมชนมอญโบราณมีภาษาของตนเองได้ช่วยให้การติดต่อสื่อสารกันระหว่างคนมอญด้วยกันทำได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการค้า การที่คนมอญสามารถรวมกลุ่มกันได้ทำให้มีอำนาจในการต่อรองและแข่งขันในเชิงการค้ากับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การที่คนมอญยึดมั่นในพุทธศาสนานิกายหินยานที่เคร่งครัดในการปฏิบัติ ทำให้ชุมชนมอญมีความเป็นกลุ่มก้อน และมีการเกาะเกี่ยวช่วยเหลือกันได้ดียิ่งขึ้นเช่นกัน

อัตลักษณ์ที่แสดงออกทางศิลปะมอญ

คติธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนา นอกจากได้ช่วยให้ชาวมอญได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแล้ว ศาสนายังมีส่วนเกื้อหนุนให้ชาวมอญโบราณได้สืบทอดภาษาให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องมั่นคงอีกด้วย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า ได้มีการสืบทอดพระศาสนาด้วยการใช้ภาษามอญโบราณเป็นอักษรจารึกพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในหลักศาลาจารึกต่าง ๆ นอกจากนี้ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยังได้พบว่า มอญได้สร้างสรรค์ศิลปะจากความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นของตนเอง

จากการศึกษาได้พบว่า ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 ศาสนาพุทธที่เคยเจริญรุ่งเรืองในแหล่งกำเนิดในประเทศอินเดีย ได้เสื่อมลง เพราะขาดการอุปถัมภ์จากสถาบันมหากษัตริย์ ทำให้พระภิกษุอินเดียต้องลี้ภัยเข้าสู่ประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์ และอพยพมาสู่สยามประเทศ ชนชาติมอญในขณะนั้นมีอำนาจปกครองในดินแดนแถบนี้ได้รับความรู้ทางศาสนาและศิลปะจากอินเดีย และพระภิกษุอินเดียกลุ่มนี้ได้เป็นผู้ปั้นเศียรพระโพธิสัตว์ดินเผา ดังนั้นศิลปกรรมของทวารวดีตอนต้นจึงเป็นศิลปะที่เลียนแบบอย่างงานศิลปะของอินเดีย ต่อมาเมื่อมอญมีความเจริญขึ้น ชนชาติมอญจึงสร้างงานศิลปะของตนขึ้นมา (ศิลป์ พีระศรี, 2504, น. 59)

สำหรับอัตลักษณ์ที่แสดงออกทางศิลปะมอญในสมัยทวารวดียังพบได้จากธรรมจักรที่ทำขึ้นจากศิลา รวมทั้งหลักฐานที่ขุดค้นที่เมืองอู่ทอง ได้พบเสาค้ำยัน โดยมีลวดลายจำหลักทั้งสองด้านของวงล้อธรรมจักรรวมทั้งรูปกวาง อันเป็นรูปแบบศิลปะสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และยอมรับกันว่าเฉพาะคนมอญเท่านั้นที่ใช้รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นสัญลักษณ์ของปางเทศนา รวมทั้งการพบหลักฐานจากใบเสมา สลักภาพเล่าเรื่องราวในพุทธศาสนา และหลักฐานจากงานศิลปกรรมของบรรพบุรุษมอญซึ่งได้สร้างพระนอนปรางบริณีพพาน ที่มีจารึกด้านหลังขององค์พระด้วยอักษรปัลลวะในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 14

นอกจากนั้น ยังได้พบร่องรอยของศิลปะมอญในที่อื่น ๆ เช่น ภาพจำหลัก (สลัก) ฐานต่ำที่ปรากฏในเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง ในจังหวัดกาฬสินธุ์ หรือเจดีย์วัดกู่กุด (วัดจามเทวี) ในจังหวัดลำพูน และโบราณสถานต่าง ๆ ที่ยังคงมีวัฒนธรรมมอญปรากฏอยู่ อาทิ เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

เช่นเดียวกันกับในจังหวัดลพบุรี ได้มีการขุดพบเจดีย์มอญอยู่ใต้เจดีย์สมัยอยุธยา บริเวณวัดนครโกษา ริมทางรถไฟใกล้ศาลพระกาฬ และพบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บริเวณใกล้สถานีรถไฟ จังหวัดลพบุรี เป็นพระปรางค์แบบขอมที่มีการขุดพบอิฐมอญในระดับความลึกกว่า 3 เมตร

จะเห็นได้ว่า อัตลักษณ์มอญที่แสดงออกทางด้านศิลปะนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับคติธรรม ความเชื่อทางด้านศาสนาพุทธอีกด้วย โดยเฉพาะการสร้างศิลปะที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางศาสนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและบ่งบอกถึงความเป็นมอญ

อัตลักษณ์มอญกับลักษณะการตั้งบ้านเรือน

จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้เห็นว่า ลพบุรีและชุมชนเมืองโบราณดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดล้วนเกี่ยวพันกับอัตลักษณ์ของบรรพบุรุษมอญในอดีต เพราะจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ยืนยันถึงหลักแหล่งและถิ่นฐานชุมชนมอญตามลุ่มน้ำสายสำคัญที่มีการเจาะจงเลือกสร้างชุมชน และเมืองให้มีความเหมาะสมตามลักษณะทางสภาพภูมิศาสตร์ให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชุมชน ด้วยการใช้อิฐมอญเพื่อเข้าถึงประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติ และการเห็นความสำคัญและประโยชน์จากการรวมตัวกันของปัจเจก (Individuals) กลุ่ม (Groups) และชุมชน (Community)

จากการศึกษาพบว่า การสร้างเมือง และสร้างบ้านของมอญที่มีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ได้เป็นคติธรรมของชาวมอญในการสร้างบ้านและเมืองในช่วงเวลาต่อ ๆ มา

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้บ่งบอกว่าชุมชนมอญทวารวดีเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรกๆ ที่มีศิลปะแบบทวารวดีเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนที่มีรูปแบบเดียวกับ ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานจากภาคกลาง แถบอีสานใต้ในจังหวัดนครราชสีมา และบุรีรัมย์ รวมทั้งในแถบอีสานเหนือคือเมืองฟ้าแดดสูงยางซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีคูคันดินล้อมรอบ ลักษณะเช่นนี้ คล้ายกับเมืองของชุมชนภาคกลางเช่นเมืองอู่ทอง กล่าวคือ การตั้งบ้านเรือนของชุมชนมอญในเมืองอู่ทองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจะเข้าสามพัน ซึ่งมีผังเมืองเป็นรูปวงรี มีคูคันดินล้อมรอบ ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ของแหล่งชุมชนโบราณจากเมืองที่รวมตัวกันขึ้นมาเป็นชุมชนขนาดใหญ่. จากผังเมืองที่เป็นรูปวงรีหันทิศทางไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันตกเฉียงใต้ รวมทั้งการสร้างคูคันดินล้อมรอบเมือง⁵ เป็นศิลปะที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตชุมชนของชนมอญทวารวดีแบบท้องถิ่นในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

อย่างไรก็ตาม หากศึกษาคติธรรมความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะการสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชนมอญ จะพบว่า การที่คนมอญมีการสร้างบ้านเรือนใกล้แหล่งน้ำ การมีผังเมืองเป็นรูปวงกลมรูปวงรี และรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า นั้น ก็เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ รวมทั้งเป็นการช่วยให้ผู้อยู่อาศัยสามารถระมัดระวังภัยอันตราย นอกจากนั้น การปลูกเรือนที่ต้องขุดคันดินล้อมรอบด้วยคูน้ำ การเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำและแหล่งคมนาคม ซึ่งช่วยให้สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารของครอบครัวและชุมชนได้ง่ายและมีความปลอดภัยแล้ว ลักษณะดังกล่าวยังสะท้อนถึงพัฒนาการของชุมชนมอญ ที่สามารถนำสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมาปรับใช้ให้มีความสอดคล้องในวิถีชีวิตประจำวันเพื่อการดำรงอยู่และพัฒนาเผ่าพันธุ์อย่างไม่หยุดนิ่ง

จะเห็นได้ว่า คติธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชุมชนมอญ เป็นไปอย่างสอดคล้องกับหลักธรรมชาติ และเป็นภูมิปัญญาของชาวมอญ ซึ่งเอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

⁵ คูน้ำกว้างประมาณ 20 เมตร จากการสำรวจของนักโบราณคดีกรมศิลปากร พบหลักฐานในตัวเมืองอู่ทองและนอกเมือง ลักษณะโคกเนินดินที่ปรากฏอยู่ไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โคกเนินดินเหล่านี้ เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ บางส่วนพบว่าเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี (ผาสุخينทรารุณ, 2548, น. 110).

อัตลักษณ์มอญกับสถาบันการปกครอง

ด้วยอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมมอญ โดยเฉพาะการประยุกต์หลักธรรมไปใช้ในวิถีชีวิตของคนมอญในทุกระดับ ทำให้สถาบันการปกครองโดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์ได้ใช้หลักธรรมในการปกครอง ลักษณะเช่นนี้ได้ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวตั้งที่ดี และช่วยให้รัฐมอญเกิดความมั่นคงในการปกครอง เพราะผู้นำมีการปกครองโดยธรรม จึงถือได้ว่าลักษณะการปกครองที่มีหลักศาสนาพุทธเข้ามาเกี่ยวพันในสังคมมอญ เป็นทุนทางสังคมในช่วงก่อนสังคมทันสมัยยุคทวารวดีหรือยุคดั้งเดิม ที่ช่วยให้สถาบันกษัตริย์และรัฐมอญมีความมั่นคง

จากหลักฐานได้พบว่า การปกครองของระบบกษัตริย์และรัฐในสมัยทวารวดี มีคติธรรมทางพุทธศาสนาที่สะท้อนถึงแนวคิดและหลักการปกครอง จากวัตถุเหรียญเงินที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 จารึกถ้อยความ “ศรีทวารวดี ศุวรปุณฺยะ”⁶ ศาสตราจารย์ยอร์จ เซเดส์ ในความหมายถึง “บุญกุศลของกษัตริย์แห่งศรีทวารวดี” และ “การบุญแห่งพระเจ้าทวารวดี” (สุบงกช ธงทองทิพย์, 2545) ดังภาพแสดงที่ 5.1

⁶อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต เหรียญเงิน สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกใช้ในการประกอบกิจกรรมของผู้ปกครอง ตามคติความเชื่อของสังคมยุคทวารวดี เป็นหลักฐานสำคัญสื่อให้เห็นพิธีกรรม ความเชื่อ ภายใต้การปกครองของกษัตริย์แห่งอาณาจักรทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ 12 (สุบงกช ธงทองทิพย์, 2545).

ภาพที่ 5.1

แสดงเหรียญเงินจารึกข้อความ ศรีทวารวดี ศุวรูปนุยะ

ต่อมาได้มีการแปลความหมายเพิ่มเติมจากนายชะเอม แก้วคล้าย นักภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ ในความหมาย “พระเจ้าศรีทวารวดี ผู้มีบุญอันประเสริฐ” (เมธินี จิระวัฒนา, 2534, น. 85) ซึ่งถือได้ว่าเป็นคติธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธและฮินดู

จากหลักฐานทำให้เชื่อได้ว่า มีความสัมพันธ์ในระดับสถาบัน ระหว่างสถาบันกษัตริย์ กับสถาบันศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกัน และโดยส่วนใหญ่จะพบว่า สถาบันศาสนาช่วยค้ำจุนความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์และระบบการปกครอง นอกจากนี้ จากหลักฐานทางโบราณคดี ยังได้สะท้อนความเชื่อและคติธรรมในการยกย่องพระมหากษัตริย์ด้วยการสร้างเครื่องอุทิศ เพื่อเป็นเครื่องถวายต่อวิญญาณของผู้มีบุญ ด้วยการสร้างสถูป และ เจดีย์

อาจกล่าวได้ว่า การใช้หลักธรรมในการปกครองของสถาบันกษัตริย์ ช่วยให้ระบบความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างชนชั้นปกครอง กับผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นไปอย่างราบรื่น ทำให้สังคมมอญมีความเป็นปึกแผ่น และเข้มแข็ง

อัตลักษณ์มอญกับระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม

สิ่งที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของมอญที่สำคัญได้แก่ระบบความสัมพันธ์ในแนวราบซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการภายในระบบเครือญาติ และครอบครัว ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีสถาบันศาสนาเข้ามาเป็นตัวเชื่อมประสาน ดังนั้น การที่ชุมชนมอญมีการอยู่กันอย่าง

เป็นกลุ่มเป็นก้อนระหว่างคนมอญด้วยกัน หรือการอาศัยอยู่เป็นกลุ่มระหว่างเครือญาติเดียวกัน เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคมและความเป็นอัตลักษณ์ของมอญได้อย่างชัดเจน อัตลักษณ์เหล่านี้ ได้ปรากฏขึ้นในสังคมมอญยุคทวารวดี และได้สืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ดังนั้นอัตลักษณ์ของมอญที่เกิดจากการมีภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และศิลปะเป็นของตนเอง มีส่วนทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์มอญมีความเหนียวแน่นเป็นปึกแผ่น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนมอญโบราณ

การที่ชุมชนมอญโบราณมีภาษาของตนเองได้ช่วยให้การติดต่อสื่อสารกันระหว่างคนมอญด้วยกันทำได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการค้า การที่คนมอญสามารถรวมกลุ่มกันได้ทำให้มีอำนาจในการต่อรองและแข่งขันในเชิงการค้ากับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การที่คนมอญยึดมั่นในพุทธศาสนานิกายหินยานที่เคร่งครัดในการปฏิบัติ ทำให้ชุมชนมอญมีความเป็นกลุ่มก้อน และมีการเกาะเกี่ยวช่วยเหลือกันได้ดียิ่งขึ้นเช่นกัน ด้านอัตลักษณ์มอญที่แสดงออกทางด้านศิลปะนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับคติธรรมความเชื่อทางด้านศาสนาพุทธด้วย โดยเฉพาะการสร้างศิลปะที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางศาสนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและบ่งบอกถึงความเป็นมอญ นอกจากนี้ สิ่งที่ยึดถือเป็นอัตลักษณ์มอญที่สำคัญได้แก่ คติธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชุมชนมอญ ที่เป็นไปอย่างสอดคล้องกับหลักธรรมชาติ และเป็นภูมิปัญญาของชาวมอญ ซึ่งเอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

อัตลักษณ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนมอญโบราณที่สำคัญได้แก่ การใช้หลักธรรมในการปกครองของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งช่วยให้ระบบความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างชนชั้นปกครอง กับผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นไปอย่างราบรื่น ทำให้สังคมมอญมีความเป็นปึกแผ่น เข้มแข็ง ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ยึดถือเป็นอัตลักษณ์ของมอญที่สำคัญได้แก่ระบบความสัมพันธ์ในแนวราบซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการภายในระบบเครือญาติ และครอบครัว ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีสถาบันศาสนาเข้ามาเป็นตัวเชื่อมประสาน

ดังนั้นการแบ่งช่วงพัฒนาการของชุมชนในช่วงสังคมประเพณีที่เริ่มจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมอญในช่วงทวารวดีจึงมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นรูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ (ธิดา สาระยา, 2545, น. 27) ซึ่งถือว่าเป็นรากเหง้าของพัฒนาการของลูกหลานมอญในสังคมไทยในช่วงต่อมา

5.2 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในช่วงสังคมประเพณียุคอยุธยา

จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 3)

ระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 ถึง 17 ทั้งในเขตภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอย่างชัดเจนว่า คนมอญ ได้เคยอาศัยและตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะในอาณาบริเวณของประเทศไทย บริเวณลุ่มแม่น้ำเป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญ เช่น เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองนครปฐม ในลุ่มแม่น้ำท่าจีน เมืองโบราณคูบัวในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เมืองโบราณศรีเทพ ในลุ่มแม่น้ำป่าสัก และเมืองสำคัญในลุ่มแม่น้ำ ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ เช่น เมืองทริภุญชัยจังหวัดลำพูน ศรีสัชชาลัย และเมืองโบราณตามแนวชายฝั่งทะเล นับแต่เมืองเพชรบุรี ไซยา นครศรีธรรมราช และปัตตานี เหล่านี้เป็นต้น

ต่อมาได้มีการพบหลักฐานการถิ่นฐานของมอญในชุมชนมอญโบราณทางด้านทิศเหนือ อีสานและสยามตอนกลาง ซึ่งถือว่าเป็นชาวมอญเก่าอาศัยอยู่เป็นกลุ่มครอบครัวมอญ กลุ่มใหญ่พบตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ปากลัด ด้านใต้ลงมาตรงทางออกของปากแม่น้ำพระยา และตลอดสองฝั่งคลองที่เชื่อมต่อมาถึงแม่น้ำเจ้าพระยา โดยคนมอญได้แยกตัวเองจากคนสยาม ด้วยการใส่ภาษามอญ และจะอาศัยอยู่ร่วมกันเฉพาะครอบครัวมอญภายในชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนมอญ

หลังจากมอญต้องทำสงครามกัเอกราชจากพม่าอยู่นานถึง 700 ปี ในที่สุด ในพุทธศตวรรษที่ 24 มอญก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านับแต่นั้นเป็นต้นมา และก็คืออีกสาเหตุหลักของการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนมอญ และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เข้ามาในประเทศไทย มากยิ่งขึ้น ดังนั้น การกล่าวถึงสังคมมอญในยุคสังคมประเพณี จึงเป็นการกล่าวถึงมอญที่ได้อพยพมาในระหว่างยุคอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 3)

แม้จะพบว่ามีความเคลื่อนไหวย้ายถิ่นฐานของคนมอญ มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ในช่วงต้น ด้วยข้อมูลจากเอกสารจำนวนมากที่เกี่ยวกับคนมอญ ในช่วงการก่อตัวของชุมชน (Community Building) และจากข้อค้นพบถึงหลักฐานการตั้งถิ่นฐาน กลุ่มชาติพันธุ์มอญซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือญาติ กลุ่มครอบครัว กลุ่มหมู่บ้านและพัฒนามาเป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว

จากการได้พบว่า คนมอญยังคงอนุรักษ์ภาษามอญ วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของมอญอยู่ (Halliday R., 2000, p. 4) ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังเหตุการณ์ในครั้งที่พระยาเกียรติ พระยาราม สวามิภักดิ์ ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชตรงกับ พ.ศ. 2108 ณ วันศุกร์ เดือน 6 แรม 3 ค่ำ เพลา 11 ทุ่ม ในเหตุการณ์ที่พระเจ้าหงสาวดีวางแผนคิดประทุษร้ายต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยวางแผนให้สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกทัพไปช่วยกรุงหงสาวดีทำสงคราม เมื่อทรงทราบความจริงจากพระยาเกียรติ พระยาราม และพระมหาเถรคันฉ่องว่าเป็นอุบาย เมื่อทราบดังนั้นก็ทรงตรัสว่า (วิจิตรวาทการ, 2482, น. 62-63)

เราหาความผิดมิได้ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น อันแผ่นดินพระมหานครศรีอยุธยา กับแผ่นดินหงสาวดีขาดจากทางพระราชไมตรี...พระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งอยู่ในคลองธรรม เสียสัตยานุสัยประพฤติพาลทุจริต อิศาจารย์เป็นวิสมโลกต่อเราขณะนี้ ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตว์ เป็นสำหรับกาลกลียุค ตั้งแต่นี้ไป กรุงเทพมหานครศรีอยุธยามิได้เป็นปฐพีเดียวดุจหนึ่งแต่ก่อน ขาดจากกันแต่วันนี้ ไปตราบเท่ากัลปาวสาน

เมื่อยกทัพกลับอยุธยาโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องเป็นสมเด็จพระอริยวงศญาณ ปรียัติวงศา สังฆราชาธิบดี พระยาเกียรติ และพระยารามได้พระราชทานเจียดทอง เต้าน้ำทอง กระบี่ บั้งทอง เงินตรา เสื้อผ้าพรรณนุ่งห่ม เครื่องอุปโภคบริโภคจำนวนมากพร้อมทั้งให้ดูแลครัวมอญที่กวาดมา (วิจิตรวาทการ, 2482, น. 63)

ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2136 (ศักราช 955) ปีมะเส็งเบญจศก ณ เดือนยี่ก็เช่นเดียวกัน เป็นเหตุการณ์ที่มีราชวงศ์มอญอพยพเข้ามาอีกครั้งหนึ่ง เป็นครั้งที่พระยาตองอูแต่งราชทูต อุปทูต ถือพระราชสาสน์ คุมช้างม้า เครื่องราชบรรณาการ มาถวายแต่สมเด็จพระเอกาทศรถฐิติศวรบรมนาถ บพิตร ณ พระนครศรีอยุธยา และถัดมาไม่นาน ภายในเดือนเดียวกัน พระยาล้านช้างแต่งราชทูต อุปทูตเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในกรุงศรีอยุธยา

และครั้งต่อมาเป็นการอพยพของสมิงนายกองและชาวบ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2202 ตรงกับปีชวดโทศก มอญเมืองเมาะตะมะได้อพยพเข้าสวามิภักดิ์ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ซึ่งขณะนั้นกรุงอังวะ มีพวกจีนฮ่อยกกองทัพมาตี จึงมีการเกณฑ์ มอญชาวเมืองเมาะตะมะไปช่วยป้องกันเมืองอังวะ มอญไม่เต็มใจไปด้วย จึงพากันหนีทัพ เมื่อถูกจับได้ก็จับใส่ตารางไว้เพื่อจะเผาทั้งเป็น สมิงนายอำเภอทั้ง 11 คน ควบคุมมอญประมาณ 5,000 คน

กวาดต้อนครอบครัววามัญในแคว้นแคว้นเกาะตะมะมาทางด้านเจดีย์สามองค์ แต่งหนังสือแจ้งมายังพระกาญจนบุรีว่า"จะเข้ามาสวามิภักดิ์เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท"

ครั้งเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทราบ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเอกาทศรถออกมารับครอบครัววามัญใหม่ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลสามโคก คลองจุมจามใกล้วัดตองปุ

เมื่อถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นแม่ทัพไปตีกรุงอังวะ ขากลับได้กวาดต้อนครอบครัววามัญชาวเมืองเกาะตะมะ ชาวเมืองหงสาวดีมากรุงศรีอยุธยา ให้ครอบครัววามัญไปอยู่เมืองนครนายก กาญจนบุรี ราชบุรี

ในปี พ.ศ. 2287 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ครั้งนั้นเจ้าเมืองเกาะตะมะพาครอบครัววามัญเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ครั้งต่อมาครอบครัววามัญชาวเมืองเกาะตะมะไม่เต็มใจอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า จึงหนีเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ พระยากาญจนบุรีต้อนรับมอญไว้ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เขตแดนจังหวัดกาญจนบุรี (วิจิตรวาทการ, 2482)

การอพยพของมอญยังมีอีกหลายระลอกจนถึงสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติมอญกับสถาบันมหากษัตริย์ไทย โดยมีสถาบันศาสนาเป็นแกนยึดโยงเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทางสังคม และเป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่

ในช่วงสังคมสังคมประเพณีตรงกับสมัยธนบุรี ทุนทางสังคมสถาบันยังสร้างความมั่นคงมาได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งข้อค้นพบทุนทางสังคมในชุมชนมอญที่พุทธศาสนา ค้ำจุนสถาบันชาติสถาบันกษัตริย์ให้มีความมั่นคง และเป็นทุนทางสังคมที่เป็นรากเหง้าความเชื่อในระบบคุณค่า (Value) และทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นจากระบบความสัมพันธ์ภายใต้วิถีชีวิตมอญ ซึ่งล้วนนำไปสู่การสร้างศรัทธา และสำนึกของชุมชนมอญ พุทธศาสนา วัดมอญ และพระสงฆ์มอญ นอกจากนี้เป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวจิตใจชาวมอญ ยังช่วยสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ด้วยทุนทางสังคมประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชนมอญโดยมีพุทธศาสนาเป็นแกนเชื่อมโยงความเหมือนและความต่างเข้ามาอยู่ในสถานที่เดียวกัน

จะเห็นได้ว่า ระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนมอญมีความเกาะเกี่ยวกัน เพราะเป็นวัฒนธรรมของคนมอญที่อยู่กันเป็นกลุ่ม รวมทั้งมีภาษาเป็นสื่อกลาง อย่างไรก็ตาม หลังจากเกิดสงครามกับพม่า และภายหลังที่ถูกพม่ายึดครอง ชาวมอญก็ได้อพยพเข้าในไทยหลายระลอก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยก็เป็นไปด้วยดี โดยมีสถาบันศาสนาเข้ามาเป็นสื่อกลาง

การอุปถัมภ์ต่างตอบแทนด้วยคุณธรรม (Reciprocity or Mutual Aid)

ในสมัยกรุงธนบุรีภายหลังเสียกรุงให้กับพม่าพระเจ้าตากสินตระหนักถึงความเดือดร้อนอดอยากของชาวบ้าน ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้นำไปซื้อข้าวสารจากพ่อค้าเรือสำเภา มาแจกจ่ายราษฎร และแจกจ่ายเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร เฉพาะหน้าไปก่อน (แสงเพชร, 2549, น. 61)

ในปี พ.ศ. 2317 ซึ่งในช่วงเดียวกันนั้นในเมืองมอญกำลังเกิดความวุ่นวายถูกพม่าทำลายร้างและเผาเมืองเช่นเดียวกัน พวกมอญจึงหลบหนีพวกพม่าอพยพหนีมาเมืองไทย ซึ่งการอพยพเข้ามาครั้งนี้มีพระยาเจ่ง (ต้นตระกูลคชเสนี) เป็นหัวหน้า พระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนมอญอยู่ที่เนินทพบุรี และสามโคก บางได้ไก่อ่ ไกล่สะพานเจริญพาสณ์ฝั่งธนบุรี ทำให้วัดปากอ่าวได้มีพระมอญมาจำพรรษา มีการดูแลปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ ในช่วงนี้นับว่าเป็นช่วงสำคัญถึงที่มาของการฟื้นฟูพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง การอพยพเข้ามาของพระสงฆ์รามัญ พระเถระมอญชั้นผู้ใหญ่ พระราชาคณะมอญในครั้งนี้ ได้สานต่อพุทธศาสนานิกายหินยานในสังคมไทยในช่วงต่อมา

พระสงฆ์มอญเป็นตัวกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างของชาวมอญในแนวตั้งระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ และเชื่อมความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างชาวบ้านด้วยกันโดยมีพิธีกรรม ประเพณี ความเชื่อทางศาสนา โดยเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานของครอบครัวมอญ ด้วยการถูกต้องครัว การหลบหนีพม่า และด้วยความสมัครใจในการอพยพมาอยู่เมืองไทย เป็นวิถีทางการเมือง

การที่คนมอญตั้งใจปักหลักสร้างถิ่นฐานอยู่เมืองไทยอย่างถาวรเพราะมอญได้รับการต้อนรับขับสู้จากพระมหากษัตริย์และจากคนไทยในการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี คนมอญเมื่อมาอยู่ในไทยก็ได้รับสิทธิเท่าเทียมกับคนไทย ซึ่งแตกต่างไปจากการถูกกดขี่ที่มอญได้รับการปฏิบัติจากพม่า ในขณะที่การอพยพของมอญก็มีประโยชน์กับไทยในการสู้รบกับพม่า

ในการอพยพเข้ามาในไทยของคนมอญ ได้มีผู้นำมอญที่หลบหนีเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระมหากษัตริย์ไทย และได้รับการดูแลเป็นอย่างดีมีศักดิ์ศรี ทำให้คนมอญเป็นกำลังสำคัญในกองทัพไทย และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันตลอดระยะเวลา นับแต่นั้นมา

รากฐานสวัสดิการสังคมไม่เป็นทางการ

คลื่นอพยพมอญสร้างความมั่นคงทางการเมือง เป็นนัยต่างตอบแทนทางการเมืองกับคลื่นอพยพมอญ ซึ่งส่งผลต่อการอพยพคนมอญในหลายระลอก ยังมีนัยทางการเมืองด้านกำลังกองทัพของกรุงศรีอยุธยาช่วงที่มีการสู้รบกับพม่าซึ่งทำสงครามผลัดกันแพ้ชนะอย่างต่อเนื่อง

เมื่อกองทัพขาดกำลังไพร่พลซึ่งสูญเสียล้มตายในระหว่างทำศึกกับพม่า การอพยพและกวาดต้อนครอบครัวมอญเข้าสู่อยุธยาจึงมีมากกว่าการอพยพของชนชาติอื่น ด้วยเงื่อนไขด้านกำลังพล และแม่ทัพมอญซึ่งเชี่ยวชาญด้านการต่อสู้ การเตรียมเสบียง และสร้างถนนในระหว่างเดินทาง เพราะเป็นที่รู้ว่ามีคนมอญมีความชำนาญเรื่องการปลูกข้าวนาดำ ระหว่างสงครามแต่ละครั้งต้องใช้เวลานาน ในบางครั้งถึงกับต้องปลูกข้าวในระหว่างทำสงคราม เพราะประโยชน์ที่อยุธยาจะได้รับนอกจากไพร่พลจะช่วยทำให้กองทัพเข้มแข็งแล้ว ยังเป็นกำลังทางด้านเสบียงด้วย

ความชำนาญในการแผ้วถางทางทำถนนเพื่อใช้ในระหว่างสงคราม กำลังสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ แม่ทัพมอญที่มีความชำนาญการรบ ถือว่าเป็นกำลังสำคัญในกองทัพ ด้วยประโยชน์ระหว่างไทยกับมอญซึ่งสอดคล้องกัน เพราะคนมอญทุกชนชั้น ไม่สามารถทนความบีบคั้นจากพม่า ทำให้มีการอพยพคลื่นประชากรจากมอญเข้าสู่เมืองสยามเป็นจำนวนมาก หลายระลอก ซึ่งดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

จากหลักฐานการอพยพครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้ว่าจะก่อนหน้านี้จะมีการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องแต่อย่างไม่เป็นทางการ ดังนั้นในช่วงแรกการอพยพเข้ามาส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งอยู่ตามแถบหัวเมืองชายแดน เช่น แขวงเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ซึ่งโรเบิร์ต ฮัลลiday (Robert Halliday) ได้รวบรวมครั้งสำคัญที่มีการอพยพไว้ได้ 3 ครั้ง กล่าวคือ มีการอพยพเข้ามาสองครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชย์ และรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชย์ และครั้งที่สามในรัชสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชย์ สมัยกรุงธนบุรี และมีการสรุปเพิ่มเติมในครั้งสำคัญอีกหลายครั้งในกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ตามลำดับ

การช่วยเหลือพึ่งพิงในครอบครัวเครือญาติ ทำให้มีการอพยพของคนมอญในครั้งต่อ ๆ มา โดยเฉพาะในช่วงกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในช่วงดังกล่าวนี้เป็นที่มาของการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านหนองบัว ซึ่งในอดีตชาวบ้านเรียกชุมชนแห่งนี้ว่าบ้านหนองบัวหรือหนองสองห้องสี่กั๊ก

จากหลักฐานการบอกเล่าของผู้อาวุโสชุมชนหลายท่าน ถึงที่มาของชุมชนและการรวมตัวของบรรพบุรุษซึ่งเป็นกลุ่มเครือญาติมอญที่มีมาประมาณราว ๆ ปี พ.ศ. 2317 หรือก่อนหน้านั้นไม่นานนัก ซึ่งช่วงดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนในภาวะสงครามมายังกรุงธนบุรี และเป็นช่วงการฟื้นฟูพระนครภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า

ในปี พ.ศ. 2310 การย้ายเมืองหลวงมายังกรุงธนบุรีในสมัยพระเจ้าตากสิน และการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในรัชกาลที่ 1 ภาพของการเคลื่อนย้ายผู้คนที่มั่งคั่งแรงงาน ไพร่พล รวมไปถึงการเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่อพยพเข้ามาจากหลายปัจจัยเงื่อนไขที่ต้องอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองสยามเสมอ ในขณะเดียวกันก็เป็นความต้องการของรัฐสยามจากด้านกำลังพล และแรงงานเพื่อใช้ในกองทัพ การบูรณะเมือง และพระบรมมหาราชวังในกรุงเทพมหานคร

การที่มอญอพยพเข้ามาอยู่ในไทย ล้วนได้รับการดูแลเป็นอย่างดี มีการจัดที่อยู่อาศัย และที่ทำกินให้แก่ชาวมอญอย่างทั่วหน้า ทำให้มีคลื่นอพยพของมอญในระลอกต่อมา และเป็นที่มาของมอญใหม่ในชุมชนบ้านหนองบัว (หลักสี่) ซึ่งในช่วงแรก ๆ ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ปทุมธานี นนทบุรี และพระประแดง ในช่วงรัชกาลที่ 2 (Emmanuel Guillon, translated and edited by V. Di Crocco, 1999, p. 208).

การที่ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทย ล้วนได้รับการดูแลเป็นอย่างดี มีการจัดที่อยู่อาศัย และที่ทำกินให้แก่ชาวมอญอย่างทั่วหน้า จึงเป็นที่มาของคลื่นประชากรมอญที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยหลายระลอก และการปลูกฝังรากฐานความผูกพันกับแผ่นดินสยามนับแต่นั้นมา

ตัวตนในอาชีพชาวนา

ภายหลังที่มีการอพยพของมอญใหม่ซึ่งอพยพมายังมอญหนองบัว (หลักสี่) ชาวบ้านเชื่อว่าบรรพบุรุษตนเป็นมอญสะเทิมจากคำบอกเล่าของพ่อแม่ ถึงการย้ายถิ่นไปยังเมืองหงสาวดี และเมืองเมาะตะมะก่อนจะได้อพยพเข้ามาเมืองไทย กลุ่มมอญใหม่ที่อพยพมากรุงเทพฯ ได้แยกย้ายกันไปหลายกลุ่ม กลุ่มหนึ่งส่งแม่ น้ำเจ้าพระยาไปทางเกาะเกร็ด อีกกลุ่มหนึ่งได้ข้ามฝั่งมาทางทิศตะวันออกและอพยพมาตั้งรกรากอยู่ที่หนองบัว และอีกหลายกลุ่มแยกย้ายกันไปปักหลักตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหนองบัวซึ่งอยู่ห่างไกลจากแม่น้ำ ญาติพี่น้องมอญ ได้ช่วยกันถางป่าเพื่อปักหลัก ช่วยกันจับจองผืนดินที่ทำกินสำหรับครอบครัว

ในทุ่งแถบตะวันออกที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นป่ารกชัฏ มีโจรผู้ร้าย และมีสัตว์ป่า ชุกชุม ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพืชสวนไร่ นา จึงมีเรื่องเล่าว่าเคยมีโขลงช้างป่า ลงมาจากเขาใหญ่ เข้ามากินพืชสวนไร่ นาของชาวบ้าน

และด้วยพื้นที่เชื่อมต่อไปยังทุ่งแถบตะวันตกติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา เชื่อมต่อระหว่างทุ่ง ตะวันตกและทุ่งตะวันออกที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นป่ารกชัฏต่อเนื่องกับป่าโปร่ง และมีคูคลอง หนองน้ำ กระจายอยู่ทั่วไป มอญที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณกว้างจึงมีอาชีพทำนา เพาะปลูก

การตั้งถิ่นฐานได้มีการก่อตัวมาตั้งแต่ช่วงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวบ้านมี ความสัมพันธ์กันภายในกลุ่มครอบครัว กลุ่มเครือญาติ และมีวิถีชีวิตจากการผลิตเพื่อบริโภคที่ มา จากแรงงานของสมาชิกภายในครอบครัว

การพึ่งพิงภูมิปัญญาเก่าแก่จากผู้อาวุโสจากความเชื่อใน การสร้างบ้านเรือนของชาวมอญ ในทางปฏิบัติที่ต้องเคร่งครัดในธรรมเนียมปฏิบัติในวิถีมอญ ตามความเชื่อของคนมอญและคนไทย เชื้อสายมอญ ที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลองที่เชื่อว่าบรรพบุรุษของตนอพยพมาจากเมือง สะเทิม เมืองหงสาวดี ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเกาะตะมะ และเกาะลำเลิง ซึ่งอยู่เหนือจังหวัด กาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี และกรุงเทพมหานคร

พื้นที่ที่คนมอญมาอาศัยอยู่ในไทย ส่วนใหญ่เป็นที่บุกเบิกใหม่ เพราะที่เก่ามีชาวมอญ รุ่นก่อนได้อพยพมาอยู่และจับจองกันหมดแล้ว ดังนั้น ชาวมอญที่อพยพมาภายหลังจึงได้ครอบ ครองพื้นที่ใหม่ที่ต้องการการบุกเบิก และต่อมาก็ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตร (ทำนา)

สภาพแวดล้อมทางกายภาพกับการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนมอญ

ในด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ในความยึดมั่น ความศรัทธา และเป็นทุนทางสังคมด้านคุณค่า จากการสร้างตัวตนความเชื่อของคนมอญใน ศาสนา พระสงฆ์มอญ และประเพณีบูชาบรรพบุรุษ ความเชื่อในการสร้างเครื่องอุทิศ เช่น การสร้างวัดมอญอยู่ในชุมชน

การสร้างบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากครอบครัว และบรรพบุรุษที่มีอัตลักษณ์ ทางชาติพันธุ์ เช่น การสร้างบ้านหลาย ๆ หลังรวมกันอยู่เป็นกลุ่มครอบครัว ในบริเวณโคกเดียวกัน โดยขุดน้ำล้อมรอบโคก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าบรรพบุรุษได้เลือกใช้ภูมิปัญญาที่เก่าแก่ที่มีอยู่จำนวนมาก การเลือกเอาวัฒนธรรมการสร้างบ้านและเมืองของชาวมอญในช่วงชุมชนทวารวดี ซึ่งเป็นการสร้าง

บ้านเรือนกลางน้ำตามรูปแบบของมอญสะเทิม ซึ่งปรากฏว่าชาวหนองบัวได้มีลักษณะการปลูก เรือนในลักษณะดังกล่าว (ภาพที่ 5.2)

ส่วนการจับจองที่ดินเพื่อสร้างบ้านเรือนของบรรพบุรุษชุมชนนั้น ลูกหลานมอญได้เป็น บันที่กประวัติศาสตร์ชุมชนหนองบัว โดยตากร⁷ ได้เรียบเรียงจากที่เคยได้รับฟังจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ และพ่อแม่ และญาติ ๆ มอญในครอบครัวที่เคยพูดถึงการจับจองที่ดินของบรรพบุรุษที่เป็นมอญเก่า ที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยา ริมแม่น้ำต่าง ๆ พวกมอญเก่าที่อพยพมาก่อนได้จับจองกัน ไปหมดแล้ว ครอบครัวชาวมอญใหม่ที่อพยพมาช่วงหลังจึงไม่มีที่ลงพอพยพลงมาถึงกรุงเทพฯ ก็ อพยพต่อไปเกาะเกร็ด อยู่ได้สักพักก็อพยพต่อมาตั้งบ้านเรือนที่หนองบัวบ้าง หนองสีกันบ้าง ซึ่งทั้งหมดก็เป็นเครือญาติมอญกันทั้งนั้น

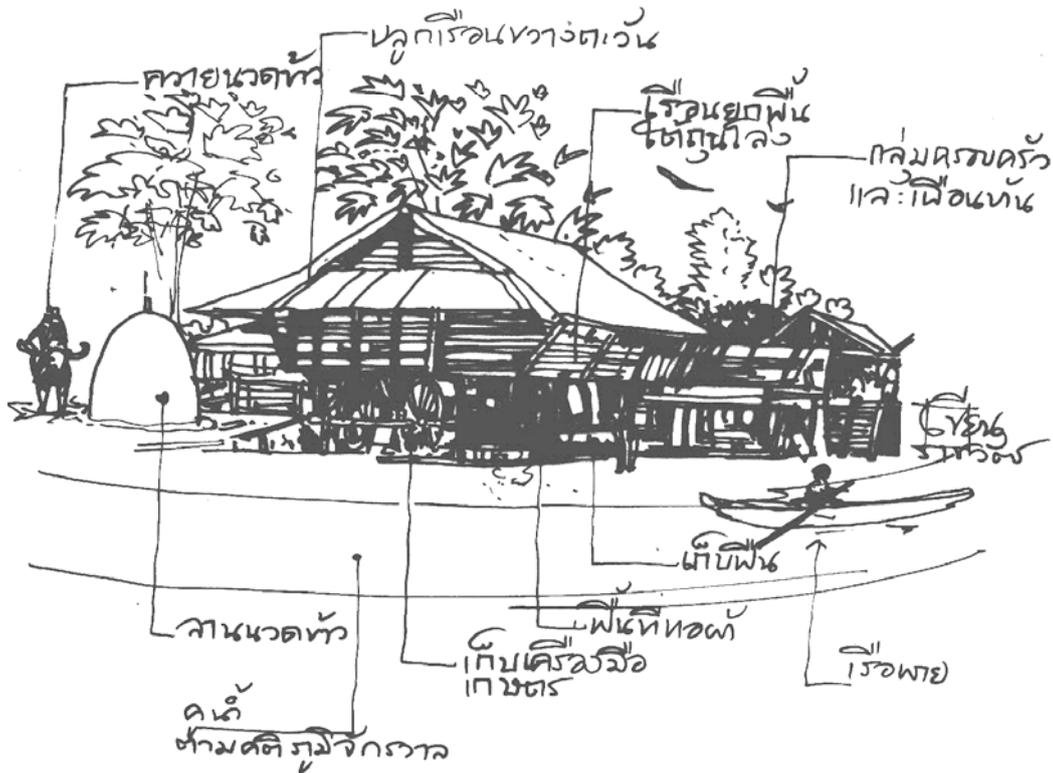
การสร้างบ้านเรือนของกลุ่มครัวมอญรุ่นเก่า (ภาพที่ 5.2) ตากรเล่าว่า

เขาจะปลูกเรือนขวางตะวันและอยู่รวมกันเป็นโคก โคกหนึ่ง ๆ จะมีหลายครอบครัว รอบ ๆ ก็จะมีขุดคูน้ำ เอาไว้กินไว้ใช้ ริม ๆ น้ำก็จะปลูกไม้ไผ่ น่าจะปลูกไว้ป้องกันโจรอะไรทำนองนั้น แต่ที่ผมคิดว่าเป็นภูมิปัญญาของเขาก็คือ ในกอไผ่ มันมี หน่อไม้ชาวบ้านสามารถนำมาปรุงเป็นอาหาร (นิกร สุความดี, สัมภาษณ์, 2549)

ในช่วงแรกที่มีการรวมตัวกันของกลุ่มครัวมอญขึ้นมาของชาวบ้านที่เป็นครอบครัวและ ญาติ ๆ ก่อนจะมีการรวมตัวอยู่เป็นหมู่บ้าน เป็นชุมชนได้มีการรวมตัวกันจากกลุ่มครัวเรือนมอญ หลายครอบครัว ประกอบด้วย ต้นสกุลจักรวาล คะดาช น้อยไม้ ป้อทองคำ ชวนชัยสิทธิ์ และ เรือนราน โดยครอบครัวมอญใหม่ได้แผ้วถางที่ดินเพื่อตั้งบ้านเรือนอาศัยและใช้เป็นผืนนา ดังนั้น ประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านหนองบัว เริ่มต้นจากความเป็นเครือญาติของชุมชนมอญที่ประกอบ ไปด้วย หนองสีกัน หนองสองห้อง และหนองบัว และยังมี การไปมาหาสู่กันกับญาติมอญแถวบ้าน หนองไผ่ หนองคา หนองงูเห่า หนองผักชี และหนองกินน้ำ ด้วยลักษณะทางกายภาพเป็นป่าโปร่ง ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา

⁷ นายนิกร สุความดี ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ บุตรชายกำนันบุญช่วย แม่แดงกวา (หมอดำแยของ หมู่บ้าน และนางเอกละครชาติตรี) พนักงานไปรษณีย์ พนักงานฐานทัพอเมริกา พนักงานโรงงาน โฟร์โมสต์ อาหารนม ปัจจุบันเป็นผู้อาวุโสในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง เป็นผู้รวบรวมข้อมูลชุมชน และเผยแพร่ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ของชุมชนมอญในชุมชนศิษย์ หลวงปู่ขาววัดหลักสี่

ภาพที่ 5.2
กลุ่มครัวมอญบนโคกที่มีคูน้ำล้อมรอบ

บรรพบุรุษมอญได้อพยพเข้าเป็นครั้งที่ 2 ในสมัยพระยาแคงปะดุง หรือพระเจ้าปะดุง หรือบางครั้งก็เรียกกันว่า พระเจ้ามินดง เป็นกษัตริย์พม่าแห่งกรุงหงสาวดี ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็น ช่วงที่ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ชาวมอญใหม่ที่อพยพเข้ามาครั้งนี้ปักหลักจับจองที่ดินสร้างบ้านเรือนตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่เมืองนนทบุรีจนถึงเมืองสามโคก ปทุมธานี โดยมีพระราชโองการให้เจ้าฟ้าวังหน้าจัดไม้ไผ่ ตับ หญ้าคา ตับจาก และข้าวเปลือกแจกจ่ายไปตามครัวมอญตามสมควร

แต่ก็มีมอญใหม่เพียงส่วนน้อยที่สามารถปักหลักสร้างบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และมีมอญบางส่วนอพยพด้วยกองเกวียนไปอยู่กับญาติ ๆ ที่ฝั่งแม่กลอง เมืองโพธาราม ราชบุรี

ส่วนมอญกลุ่มที่อพยพมุ่งหน้าเข้าสู่หนองบัวก่อนจะเข้ามาในชุมชนได้ไปหาญาติมอญ ที่เมืองนนทบุรี และปทุมธานีตามแหล่งมอญเก่าซึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามเมืองใหญ่ ๆ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาดังที่กล่าวมาบ้างแล้วในช่วงต้น ๆ

เมื่ออพยพเข้ามาช่วงแรกมอญใหม่หลายครอบครัวเมื่อมาถึงก็เข้าไปอาศัยญาติพี่น้องที่ได้เพื่อพักพิงในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เช่น ที่เกาะเสลาคุณ (เกาะเกร็ด) ย่านบางตลาด และบริเวณวัดหน้าโบสถ์ (กรมชลประทาน) หลังจากนั้นก็เดินทางเข้ามาจับจองผืนดินแถบหนองบัว เพราะพื้นที่ตรงหนองบัว หนองสีกัน และหนองสองห้องมีความอุดมสมบูรณ์จากหนองน้ำแล้วปายังมีไม้เบญจพรรณที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์

การเข้ามาปักหลักอยู่ในชุมชนซึ่งน่าจะมีครอบครัวมอญได้อาศัยอยู่ในหนองบัวอยู่บ้างแล้วแต่เป็นการอาศัยอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ เพราะในช่วงที่พม่าเข้ามากวาดต้อนคนมอญบนเกาะเกร็ดหรือเสลาคุณกลับไปพม่าจนทำให้เกาะเกร็ดกลายเป็นเกาะร้าง

จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ทำให้เชื่อว่าชาวมอญหลายครอบครัวเพื่อจับจองที่ดินที่มีสภาพป่ารกชัฏและถางป่ารกเพื่อใช้ทำนาเลี้ยงชีพเหมือนที่เคยทำมาตอนอยู่ในเมืองมอญก่อนจะชวนกันอพยพมาสู่เมืองไทย เมื่อมาถึงก็ต้องช่วยสร้างบ้าน โดยญาติพี่น้องมอญที่ได้ช่วยกันปลูกบ้านโดยใช้ไม้ไผ่และไม่เนื้อแข็งที่หาได้ในชุมชน

การปลูกบ้านเมื่อครั้งมาถึงใหม่ ๆ ไม่ได้เคร่งครัดว่าจะต้องปลูกเรือนขวางแม่น้ำแต่อย่างไร ด้วยบ้านเรือนไม่ได้ยืมน้ำดังที่เคยอยู่ในเมืองมอญ คนมอญที่ได้รับที่ดินพระราชทานให้ตั้งถิ่นฐานตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

เพราะสภาพภูมิศาสตร์ไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังที่ปฏิบัติกันมาแต่เมืองมอญ ในการสร้างบ้านขวางแม่น้ำ ทำให้ต้องหันหน้าไปทางเหนือของแม่น้ำเพื่อระลึกถึงเมืองมอญที่อยู่ไปทางทิศเหนือ ดังเช่นที่เคยปฏิบัติกันมาและเป็นอัตลักษณ์ของชาวมอญ ซึ่งการปลูกบ้านในลักษณะขวางแม่น้ำทำให้ชาวมอญถูกเรียกว่าเป็น “มอญขวาง”

แต่อย่างไรก็ตามชาวมอญในชุมชนก็ได้นำภูมิปัญญาการปลูกเรือนจากมอญเมืองสะเทิมด้วยการปลูกบ้านให้อยู่ใกล้ ๆ กันเฉพาะบรรดากลุ่มครอบครัวและเครือญาติที่สนิทกัน โดยรอบ ๆ บ้านจะขุดคูน้ำล้อมรอบซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวและเป็นของบรรพบุรุษมอญเมืองสะเทิม

ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวขึ้นมีญาติมอญอพยพตามเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากความสัมพันธ์ในสังคมเครือญาติมอญที่นิยมอาศัยอยู่ร่วมกันหลาย ๆ ครอบครัวและกระจกรวมอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ชาวบ้านมักจะเรียกกลุ่มครัวเรือนที่มีลักษณะนี้ว่า “โคก” ซึ่งมีลักษณะเดียวกับมอญเมืองปทุมธานี หรือ มอญสามโคก ซึ่งเป็นการเรียกชื่อหมู่บ้านตามลักษณะของเรือนและสภาพแวดล้อมของชุมชนตามธรรมชาติ

สิ่งที่เห็นว่ามีมอญหนองบัวรับวัฒนธรรมมาจากมอญเมืองสะเทิมก็คือการปลูกบ้านที่มักมีการขุดคูน้ำล้อมรอบเพื่อใช้ในการเพาะปลูกและการบริโภค และเป็นชุมชนที่ได้รวมตัวกันขึ้นจาก

กลุ่มครอบครัว เครือญาติ มีการปรับตัว มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร และมีพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คนที่ครอบคลุมไปอย่างกว้างไกลในเครือญาติมอญด้วยกัน

การสร้างบ้านเรือนของคนมอญก็ยังยึดหลักคตินิยมเดิมในการสร้างบ้าน คือต้องมีการอยู่เป็นกลุ่ม มีการขุดคูคลองเพื่อให้ได้น้ำมาบริโภค มีการปลูกไม้เป็นรั้วซึ่งสามารถป้องกันภัยและใช้เป็นอาหารได้

พุทธศาสนากับอัตลักษณ์มอญ

คนมอญไม่เคยลืม ก็คือความผูกพันที่มีศาสนาพุทธเป็นแกนยึดโยงความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์มอญ คือหลวงปู่ดำ ที่มีชื่อมอญว่า ตู หลวงจีน ทำให้ชาวหนองบัวสามารถสืบเสาะถึงบรรพบุรุษและประวัติความเป็นมาของชุมชนจากศาลเจ้าพ่อสะโทงเม็ง สร้างไว้เมื่อปี พ.ศ. 2317 เพื่อรำลึกถึงสมิงมะโทงบรรพบุรุษ

ชาวบ้านยังพอจำได้ถึงลักษณะของศาลเจ้าพญาโทงเม็งที่ตอนเด็ก ๆ ได้ชวนกันไปเล่นข้าง ๆ เป็นศาลเจ้าที่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลังมีใต้ถุนสูง นอกจากนี้หลวงปู่ดำยังมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนในบทบาทของพระสงฆ์มอญเป็นผู้นำทางความคิดและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในช่วงสังคมประเพณีมีอยู่เป็นอันมาก

ช่วงที่ชุมชนเริ่มปักหลักอยู่เป็นที่เป็นที่ทาง ชาวบ้านในชุมชนมีความผูกพันกับวัดปากอ่าวหรือวัดปรมย์ยิกาวาสวรวิหาร ซึ่งเป็นวัดโบราณมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาชาวมอญซึ่งเคยเรียกกันว่า วัดเพี้ยะมู่หะเต็ง (ภาษามอญแปลว่าส่วนที่ยื่นลงไปแม่น้ำ)

ต่อมาเมื่อเกาะเกร็ดถูกพม่ายึดครองและปล้นสะดมกวาดต้อนผู้คนกลับไปเป็นเชลยได้กลายเป็นวัดร้างมาจนถึงสมัยพระเจ้าตากสิน ชาวบ้านมีความผูกพันกับหลวงปู่ดำพระสงฆ์มอญเมื่อครั้งที่ได้อพยพมาจากเมืองเมาะตะมะ ช่วงแรกท่านได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดปากอ่าวอยู่ 1 พรรษา ก่อนจะย้ายจำพรรษาอยู่วัดหน้าโบสถ์

ชาวมอญในชุมชนหนองบัวเมื่อทราบข่าวหลวงปู่ดำได้ย้ายมาจำพรรษาอยู่ที่วัดหน้าโบสถ์ ได้ชักชวนญาติมอญซึ่งศรัทธาในพุทธศาสนาและหลวงปู่ดำอยู่แล้ว จึงพร้อมใจกันเดินทางมาประกอบศาสนกิจที่วัดหน้าโบสถ์โดยมิได้ขาด ด้วยระยะทางจากชุมชนไปวัดมีระยะทางไกล การเดินทางต้องใช้เวลาเดินทางไปกลับ 2-3 ชั่วโมง แต่แรงศรัทธาของชาวบ้านที่มีความผูกพันกับพระสงฆ์มอญชาวมอญ ทำให้วัดมอญในชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชุมชนในด้านการดำรงชีวิตตามหลักพุทธศาสนา โดยยึดถือหลักพระธรรมในการครองตนอย่างเคร่งครัด สะท้อนถึงการ

สืบต่อความเชื่อในวิถีพุทธมาจากครอบครัวและบรรพบุรุษที่ได้ผลิตซ้ำอัตลักษณ์ดั้งเดิมของบรรพบุรุษมอญมาตั้งแต่ครั้งสมัยทวารวดี

ดังนั้นความเชื่อที่มีต่อศาสนาพุทธ ได้มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ของผู้คน เพราะพิธีกรรมทางศาสนาที่คนมอญยึดถือปฏิบัติล้วนเป็นกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านได้มีโอกาสมาพบปะกันมากขึ้น ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่ (Marketplace) สำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการถักทอความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกันเองโดยตรงจากหน่วยย่อย ๆ ภายในครอบครัว และขยายความสัมพันธ์กว้างออกไปยังความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว และกลุ่มผู้คนในสังคมในวงกว้างออกไป ดังเช่น ครอบครัวกับความเชื่อที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เคร่งครัดของครอบครัวคนมอญโดยมี วัดปากอ่าว วัดหน้าโบสถ์ และวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม (วัดหลักสี่) เป็นสถานที่ประกอบศาสนากิจ

ในขณะที่ความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อศาลเจ้าพญาสะโทงเม็งคือภาพการเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์ของชาวมอญกับชาวจีนในแถบหลักสี่ ซึ่งยังคงมีพุทธศาสนาเป็นแกนยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านที่ผ่านการบูรณการระบบคิดในด้านความเชื่อระหว่างพุทธนิกายมหายานกับหินยานเข้ามาไว้ด้วยกัน

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีต่อพุทธศาสนาช่วยให้ความสำคัญของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน จากความศรัทธาของชาวหนองบัวที่มีต่อพระมอญหรือ ตู๋ หลวงจิ้น พระเถระรามัญเจ้าอาวาสวัดหน้าโบสถ์ ชาวบ้านเรียกท่านตามนามเดิมว่าหลวงปู่ดำตั้งแต่อยู่ในเมืองมอญ ท่านได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นที่ทางสามแพร่งระหว่างคลองสะแกจุก (ปัจจุบันเรียกว่าคลองหลักสี่) ซึ่งไหลลงมาจากลำชีถึงหนองบัวก็แยกออกเป็นสองทาง คลองที่แยกไปทางอีกหนึ่งเรียกเรียกว่าคลองบางตลาด ส่วนที่แยกไปอีกทางเรียกว่าคลองบางพุด

ชาวมอญยังมีความยึดมั่นในพุทธศาสนา ให้ความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์โดยเฉพาะพระที่มีเชื้อสายมอญ ดังนั้น วัดมอญจึงเป็นแหล่งพบปะของคนมอญที่สำคัญ ทำให้วัดเป็นแหล่งทำให้คนได้มาพบกัน ช่วยประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญ นอกจากนี้ ชาวมอญยังมีความยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ทำให้มีการก่อสร้างศาลเจ้าซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนในเวลาต่อมา

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้เงื่อนไขของผู้มาก่อน

จากการจับจองพื้นที่บรรพบุรุษที่หนองบัว โอกาสในสิทธิและประโยชน์ที่ได้รับเมื่ออยู่ในประเทศไทยซึ่งตรงกันข้ามเมื่ออยู่ในพม่า ทำให้มีการเคลื่อนย้ายคลื่นประชากรหลายระลอก เข้าสู่แหล่งทำกินใหม่ คนมอญจำนวนมากได้อพยพเข้ามาจับจองผืนดินเป็นที่ทำกินในบ้านหนองบัว (หลักสี่)

ต่อมาได้มีการขยายเมืองของกรุงเทพมหานคร ทำให้มีความต้องการแรงงานจำนวนมาก เพราะจากพื้นที่เมืองหลวงจากเดิมที่มีพื้นที่ 2,163 ไร่ และมีพื้นที่เฉพาะเขตกำแพงเมืองที่มีความยาวตามกำแพงเมืองประมาณ 7 กิโลเมตร ในรัชกาลที่ 1 ได้ขยายเพิ่มพื้นที่ออกมานอกชานพระนครได้มีการเกณฑ์แรงงานเขมร และลาว และการอพยพของคนจีนเข้ามาเมืองไทยจำนวนมาก

ซึ่งการเคลื่อนไหวของประชากรที่อพยพเข้ามาจึงไม่ใช่มีเพียงแต่คนจีนเท่านั้น กลุ่มครอบครัวคนมอญซึ่งเป็นกลุ่มที่ยังมีการอพยพเข้ามาอยู่ตลอดเวลาด้วยเหตุผลจากการถูกกวาดต้อนมา การหลบหนีพม่า และการอพยพเข้ามาด้วยความสมัครใจ การมีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของกรุงเทพมหานครและเป็นเมืองศูนย์กลางการพัฒนาของประเทศ และความเจริญในด้านการเมือง เศรษฐกิจการค้า การศาสนา การขนส่งทางทะเล ประเพณี และวัฒนธรรม จึงทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร

การอพยพของกลุ่มเครือญาติคนมอญที่อพยพตามญาติพี่น้องที่อพยพมาก่อนมีทั้งมอญเมืองสะเทิม เมืองหงสาวดี และเมืองเมาะตะมะ ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับมอญในเมืองไทย รวมถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความเป็นมาของชาวมอญเกาะเกร็ด (จังหวัดนนทบุรี) มอญโพธาราม (จังหวัดราชบุรี) มอญสามโคก (ปทุมธานี) มอญอยุธยา มอญนครสวรรค์ มอญอุทัยธานี มอญลพบุรี มอญโคราช มอญลำพูน และมอญในกรุงเทพฯ ซึ่งการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชน มอญกลุ่มแรกคือกลุ่มมอญเก่าซึ่งแบ่งเป็นมอญเมืองสะเทิม และเมืองพะโค ที่อพยพมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลของพระนเรศวรมหาราชย์ และในสมัยกรุงธนบุรี เป็นการอพยพของครอบครัวมอญโดยมีพระยาเจ่งนำทัพมอญเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่นนทบุรี และปทุมธานี

และกลุ่มมอญใหม่ซึ่งมีหลักฐานการอพยพของครอบครัวมอญในช่วงปลายรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 เป็นการอพยพที่มีความสำคัญกับชุมชน เพราะมีหลักฐานการอพยพของบรรพ

บุรุษมอญที่ถูกต้อนครัว จากการหลบหนีภาวะที่ถูกกดขี่จากพม่า และความสมัครใจอพยพตามกลุ่มเครือญาติที่ตั้งรกรากอยู่ในสยามมาก่อนแล้ว

ซึ่งในการเดินทางเข้าสู่เมืองไทยภายในกลุ่มมอญอพยพจะประกอบไปด้วยผู้นำมอญ ซึ่งเป็นทั้งแม่ทัพนายกอง เจ้านายมอญ ครอบครัวมอญในหลากหลายอาชีพ และการอพยพของพระสงฆ์มอญที่ได้นำพระไตรปิฎกเข้ามาสู่สยามจำนวนมาก เข้ามาและแยกย้ายไปเก็บตามวัดที่มีพระสงฆ์มอญจำพรรษา เนื่องจากมีการอพยพของชาวมอญหลายครั้ง ผู้ที่อพยพมาครั้งหลัง ๆ จึงต้องถูกให้ไปอยู่ในที่ที่ห่างจากแหล่งน้ำ ทำให้ต้องมีการบุกเบิกที่ทำกินใหม่

โครงสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างมอญและจีน

ต่อมาได้มีการอพยพของชาวจีนแต่จิวเข้ามา กังสุหรือทวดสุจึงเป็นที่มาของบรรพบุรุษชุมชนและเป็นจุดเริ่มต้นของตระกูลสุความดี และอีกหลายสายสกุลมอญกับจีนในชุมชน เช่น ครอบครับบรรพบุรุษของจำพ่ายพ พ่อเป็นหนุ่มมอญแท้ในชุมชน ส่วนกั้งกิวเป็นลูกชายทวดสุ ได้สมรสกับสาวมอญในชุมชนเชื้อสายมอญเมืองสะเทิมชื่อย่าหลง เป็นแม่กำนันช่วย ต่อมากำนันได้สมรสกับแม่แตงกวาลูกสาวสาวมอญสะเทิมในชุมชน รุ่นต่อมาคือจำจ้านงค์ และผู้ใหญ่นิกรสุความดี ได้ช่วยกันบันทึกประวัติเครือญาติภายในชุมชน จนทำให้ลูกหลานได้เห็นสำคัญของประวัติศาสตร์ครอบครัวในความผูกพันกันระหว่างหมู่เครือญาติ และเป็นที่มาของการเริ่มต้นค้นหาประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านหนองบัวหรือหนองสองห้อง จนถึงปัจจุบันคือชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนสามารถประมวลได้ว่า ก่อนนั้นได้มีบรรพบุรุษจากเมืองสะเทิม เมืองพะโค (หงสาวดี) และเมืองเมาะตะมะ ได้อพยพเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มาอยู่แถบทุ่งหลักสี่ ทุ่งสีกัน และทุ่งบางเขน ขณะที่จากการบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนเกี่ยวกับความเป็นมาของบรรพบุรุษในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ซึ่งชุมชนแต่เดิมมี 6 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งสองห้อง ส่วนผู้อาวุโสก็เล่าถึงบรรพบุรุษชุมชนที่มาจากเมืองสะเทิมและเป็นถิ่นเดิมของบรรพบุรุษมอญในชุมชน ซึ่งเมื่อนำมาวิเคราะห์ถึงแหล่งที่มาของชุมชนทั้งเมืองสะเทิมและเมืองพะโคหรือเมืองหงสาวดีว่าเป็นเมืองมอญโบราณที่เคยมีอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่และมีพัฒนาการของเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องกันมา

การศึกษาของ Halliday (2000, p. 15) ได้พิจารณาความแตกต่างในแหล่งเดิมของคนมอญจากภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร โดยมองว่ามอญที่อพยพมาจากเมืองสะเทิมและเมืองพะโคพูด

ภาษาพะโค (Pegu Dialect) คือมอญเก่า (Old Mon) ส่วนมอญที่พูดภาษาเกาะตะมะ (Martaban Dialect) คือพวกมอญใหม่ (New Mon) และเป็นมอญที่อพยพมาจากเมืองเกาะตะมะตรงเข้ามาเมืองสยามในช่วงรัชกาลที่ 2

สำหรับชาวหนองบัวแล้วการใช้ภาษาของบรรพบุรุษที่มีความแตกต่างกัน ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ เพราะชุมชนได้ผ่านกระบวนการหลอมรวมชาติพันธุ์ในหลายช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ชาวบ้านเลือกจะจดจำแหล่งเดิมของบรรพบุรุษที่จุดเริ่มต้นในการสร้างสำนึกร่วมถึงความภาคภูมิใจในความเป็นมาถึงความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดของบรรพบุรุษมอญในความชำนาญด้านการค้าขาย การเกษตร การชลประทาน ภาษาศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาก่อนจะอพยพเข้าสู่เมืองไทยจากการบอกเล่าของบรรพบุรุษ มากกว่าจะแยกว่าบรรพบุรุษมีความแตกต่างกันอย่างไร

ในเชิงประจักษ์ของชาวบ้านได้เน้นย้ำถึงการสืบทอดภูมิปัญญาของลูกหลานมอญที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษมอญเมืองสะเทิม เมืองพะโค และเกาะตะมะ อันได้แก่ ความรู้ในเรื่องข้าวและน้ำ ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาที่ลูกหลานได้ใช้ดำรงชีพกันสืบมาอีกหลายชั่วอายุคน

ในสังคมประเพณีการเคารพและศรัทธาที่มีต่อบรรพบุรุษและผู้นำ เกิดจากบรรทัดฐานทางด้านคุณธรรม ซึ่งจะได้รับยกยอมรับและเลื่อมใสศรัทธา ชาวหนองบัวได้ให้ความนับถือผู้นำบรรพบุรุษและเจ้านายมอญอันได้แก่ พระยาแจ้ง หรือเจ้าพระยามหาโยธาผู้เป็นต้นตระกูลคชเสนี ท่านผู้นี้เป็นกลุ่มเจ้านายมอญที่อพยพเข้ามาในช่วงกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นช่วงก่อนหลวงปู่ดำและสมิงมะไทงจะอพยพมา

ครั้งเมื่อคราวที่หลวงปู่ดำได้อพยพเข้ามายังเมืองไทย พระยาแจ้งได้รับมอบหมายให้ไปรับมอญใหม่ที่อพยพเข้ามาทางด่านโพธิ์สามต้น โดยที่หลวงปู่ดำได้อพยพต่อไปยังเกาะแม่หม้ายหรือเกาะเสลาคุณ (เกาะเกร็ดในปัจจุบัน) แขวงเมืองนนทบุรีชาวบ้านเล่ากันว่าท่านได้ไปจำพรรษาที่วัดปากอ่าว ซึ่งปัจจุบัน คือ วัดปรมย์ยิกาวาสอยู่ 1 พรรษา ก่อนจะย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดหน้าโบสถ์ (สถานที่กรมชลประทานในปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. 2317 ชาวมอญจำนวนมากอาศัยอยู่ในย่านบางตลาดซึ่งเป็นเส้นทางระหว่างมอญเกาะเกร็ดด้านฝั่งตะวันตกกับมอญหนองบัว (หลักสี่) ด้านตะวันออก พระสงฆ์มอญซึ่งอพยพในช่วงนี้จะเป็นผู้นำทางความคิดและศูนย์รวมความเป็นชาติของมอญ สำนึกที่มีต่อกษัตริย์มอญ

เมื่อมาอาศัยอยู่ในเมืองไทย ตัวแทนสถาบันกษัตริย์มอญ ผู้ปกครอง แม่ทัพนายกองในถิ่นใหม่ ทำให้คนมอญในเมืองไทยเทิดทูนในเจ้านายมอญซึ่งเป็นแม่ทัพมอญคนสำคัญ อันได้แก่

สมิงมะเจ๋ง (เจ้าพระยามหาโยธา) ต้นตระกูลชเสณี ท่านเป็นผู้นำทัพมอญอพยพเข้ามาเมืองไทย เพราะด้วยความจงรักภักดีและความสามารถของท่านที่มีต่อแผ่นดินไทย ทำให้ท่านได้รับความไว้วางใจจนได้รับความดีความชอบ สิ่งเหล่านี้ได้นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนมอญโดยทั่วไป

เมื่อท่านได้อพยพมาอยู่เมืองไทย ท่านได้อาสาออกศึกเป็นแม่ทัพหน้า โดยรวบรวมชาวมอญจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาออกรบที่ทุ่งลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรี ไปรบถึง 7 ครั้ง ได้รับชัยชนะทุกครั้ง และทุกครั้งชาวมอญอาสาก็เสียชีวิตล้มตายกันจำนวนมากจนชาวบ้านเรียกเกาะเสลาคุณว่าเกาะแม่หม้าย

ครั้งถึงรัชกาลที่ 1 ได้โปรดเกล้าให้ครอบครัวมอญจากเกาะเสลาคุณย้ายไปตั้งครอบครัวที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ ในครั้งนั้น มีญาติพี่น้องมอญได้ย้ายครอบครัวจากเกาะเสลาคุณมาอยู่ทางตอนใต้ของวัดหน้าโบสถ์ (ถูกรื้อไปเมื่อสร้างกรมชลประทาน) ซึ่งเป็นวัดมอญเก่าแก่ของชาวมอญที่อาศัยอยู่ในแถบทุ่งตะวันตกทอดยาวจากปากเกร็ด คลองบางตลาด ผ่านคลองเกลือมายังทุ่งแถบตะวันออกด้านหนองบัว หนองสีกัน ดอนเมือง รวมทั้งชาวมอญพลัดถิ่นที่ร่วมชะตากรรมเดียวกัน ชาวมอญเหล่านี้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระมอญ

ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระมอญร่วมกันของชาวมอญ ได้มีเรื่องเล่าถึงความพยายามของมอญจากทุ่งตะวันตกออกกับการเดินทางไปทำบุญที่วัดหน้าโบสถ์จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมอญภายใต้กิจวัตรประจำวัน การพบปะเครือข่ายในวันทำบุญตามประเพณีสำคัญของคนมอญที่มีความคล้ายคลึงกันในธรรมเนียมปฏิบัติ พิธีกรรม และความเชื่อ เพราะถึงแม้จะแยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานต่างชุมชน การมาร่วมทำบุญได้สร้างโอกาสสร้างความคุ้นเคย การแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ทำให้ได้รับรู้ถึงความทุกข์ ความสุขของญาติพี่น้อง พรรคพวก เพื่อนฝูงที่อพยพมาจากเมืองมอญ ซึ่งเป็นผลพวงของทุนวัฒนธรรม และประเพณีของคนมอญที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ชาติพันธุ์จึงเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ในความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงบรรพบุรุษกับลูกหลานและรากเหง้าเผ่าตระกูล (Keyes, 1989, p.6) ภายใต้พิธีกรรมและประเพณีที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกิดขึ้นมาอย่างไม่เป็นทางการ ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจกัน ไว้วางใจกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์จากสังคมในแนวราบระหว่างชาวบ้านด้วยกัน อันเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาจากการพูดคุย การพบปะกัน นำไปสู่การยอมรับ ในที่สุดได้ขยายพื้นที่จากกลุ่มคนเพียงไม่กี่คนจนขยายพื้นที่กว้างออกไปมากยิ่งขึ้น

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมอญซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตระกูลมอญที่อพยพมาจากเมืองสะเทิมในหนองบัวยังมีตระกูลเก่าแก่อีกหลาย เช่น ตระกูลน้อยไม้เป็นตระกูลที่สำคัญเพราะ

เป็นต้นตระกูลของหลวงปู่ขาวพระเกจิอาจารย์ลูกหลานมอญในชุมชน ได้บวชเป็นพระภิกษุ จำพรรษาที่วัดหนองบัวหรือวัดหลักสี่ ฉายาพระภิกษุขาว เขมาราโม

ชาวบ้านเมื่อครั้งนั้นได้เล่าขานกันว่า ท่านมีวิชาแกร่งกล้า สำเร็จวิชาสัจจะบารมี และมีบารมีโด่งดังมาก ลูกหลานมอญที่สืบสายสกุลมาจากสกุลน้อยไม้ที่ยังอยู่ในชุมชน เช่นเดียวกับปู่ครุฑ แสงสังข์ เป็นลูกหลานมอญเมืองสะเทิมที่อพยพเข้ามาสร้างครอบครัวอยู่ในชุมชนหนองบัว ต่อมาได้สมรสกับบุตรสาว ของ มล.เบ้ม ปาละกะวงศ์ ณ อยุธยา น้องชาย มล.หลี่ ปาละกะวงศ์

เมื่อตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ปู่ครุฑ ได้บุกเบิกทางป่าจองผืนนาได้กว่า 200 ไร่ เลี้ยงม้าไว้เป็นสิบตัว ลูกชายของปู่ครุฑ คือ ลุงเปลี่ยน แสงสังข์ รุ่น 4 และที่ยังอยู่ในชุมชนคืออาจารย์มิ่ง แสงสังข์ นอกจากนี้ยังมีต้นตระกูลมอญหวังชม จักกรวย โดยเฉพาะตระกูลจักกรวย เป็นมอญใหม่จากเมืองสะเทิมมาพร้อม ๆ กับครอบครัวมอญอื่น ๆ ในชุมชนหนองบัว และเป็นตระกูลใหญ่ในหนองบัว และทุ่งสองห้องและหนองสีกัน มีลูกหลานมาก

บรรพบุรุษเมื่อมาอยู่ใหม่ ๆ นอกจากจะทำนา รับซื้อข้าวเปลือกแล้ว ยังมีอาชีพค้าขายในปัจจุบันลูกหลานของตระกูลที่ยังอยู่ในชุมชน เช่น พี่แดงปัจจุบันเป็นรองประธานชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ เล่าถึงบรรพบุรุษในครอบครัวที่มีเชื้อจีนคือ “พ่อชก แซ่ไซ้ว แม่ยุพิน แม่ที่เป็นมอญแท้ ๆ นามสกุลเดิมคือจักกรวย ส่วนแม่สามีเป็นมอญเมืองสามโคก ปทุมธานี”

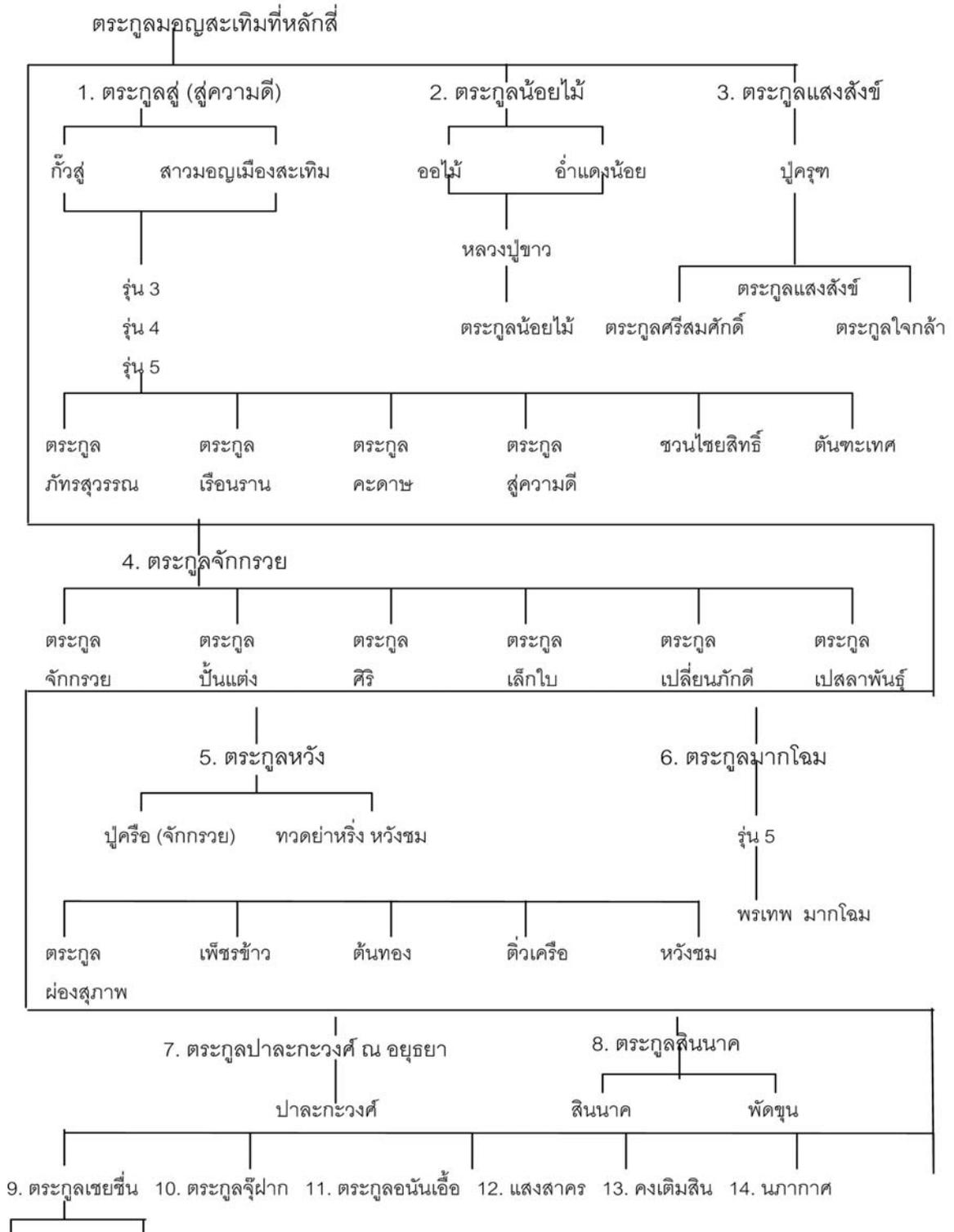
ลูกหลานมอญในชุมชนได้เข้ามาจับจองที่ดิน เช่น ตระกูลมากโหมมีที่นาทำกิน 200 กว่าไร่ เช่นเดียวกับตระกูลสินนาค ไปจับจองที่ดิน ด้านหนองน้ำกิน

ครอบครัวเขยขึ้นมาตั้งรกรากในชุมชนครั้งแรกที่หนองไ้ริ ต้นตระกูลคือปู่ชื่น ย่าทวดเขย ปัจจุบันลูกหลานอยู่ในรุ่นที่ 4 คือ นายลำไย เขยชื่น เป็นกรรมการชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่

สำหรับตระกูลจู้ฝากอยู่ในชุมชนมาแต่ดั้งเดิม ตระกูลอนันต์เอื้อ เริ่มแรกปักหลักสร้างครอบครัวอยู่ที่ดงตาล คลองเกลือ ไกล่ไปทางเมืองนนทบุรี ต่อมาได้ย้ายเข้ามาอยู่หนองบัว (หลักสี่) อย่างถาวรจนถึงปัจจุบัน

ครอบครัวลูกหลานมอญตระกูลคงเดิมสิน อยู่ในชุมชนปัจจุบันเป็นรุ่นที่ 5 เช่นเดียวกับตระกูลนภาภาค อยู่ในชุมชนจนถึงรุ่นที่ 5 คือ คุณบุญทิ้ง หงษ์เวียงจันทร์ ปัจจุบันเป็นกรรมการชุมชน (ภาพที่ 5.3)

ภาพที่ 5.3
ผังตระกูลมอญ

บรรพบุรุษมอญในหนองบัว (หลักสี่) จากการอพยพคลื่นประชากรหลายระลอกของครอบครัวมอญซึ่งเคลื่อนย้ายสู่เมืองไทยที่มาจากเมืองสะเทิม ในช่วงแรกของบรรพบุรุษมีความภาคภูมิใจในความเป็นมาของบรรพบุรุษมอญเมืองสะเทิม (Thaton) ช่วงที่เข้ามาคนมอญยังมีความคิดจะกลับไปเมืองมอญแหล่งเดิม ประวัติการมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนหนองบัว นายนิกร (อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2) ได้เล่าถึงบรรพบุรุษของชุมชนส่วนใหญ่เป็นมอญเมืองมาจากเมืองสะเทิม ส่วนใหญ่ที่อพยพมาตั้งเดิมเป็นมอญมาจากเมืองสะเทิม ที่ผู้ใหญ่เล่าต่อ ๆ กันมาเท่าที่พอจำความได้

มีหลายครอบครัว ที่เด่น ๆ ก็มีครอบครัวของคุณหญิงแมว ซึ่งคุณหญิงเป็นบุตรสาวของมอญเมืองสะเทิม เป็นคนหน้าตาสะสวย และมีจิตใจเอื้อเฟื้อ เมตตาบ้านเดิมท่านอยู่หนองคาใกล้คลองบางเขนในปัจจุบัน ได้ไปทำงานในบางกอก ต่อมาได้สมรสกับพลเอกพระยาพหลพลุฑเสนา รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม คุณหญิงก็ไม่เคยเลยลืมญาติมอญในชุมชน ทุกครั้งที่มาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องแถบชานพระนครบ้านหลักสี่ จะโดยสารเรือเมล์สายบางซื่อ-ปากคลองรังสิต เมื่อคุณหญิงมาเยี่ยมบ้านมาเป็นประจำในทุก ๆ เดือน มีผู้ติดตามช่วยกันหิ้วตะกร้าใส่หมากพลู ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นญาติ ๆ ต่อมาถึงปัจจุบันลูกหลานท่านก็ไม่ได้เข้ามาในชุมชนอีกเลย เพราะอาจไม่รู้ก็ได้ว่ามารดาเป็นลูกหลานของมอญสะเทิมที่มาตั้งรกรากอยู่ในหนองบัวหรือหนองหลักสี่ในอดีตมาก่อน (นิกร สู่ความดี, สัมภาษณ์, 2549)

ต่อมาได้มีการอพยพของชนชาวจีนเข้ามาในชุมชน ทำให้มีการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างชาวมอญกับชาวจีน แต่ด้วยการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวมอญที่มีมานาน ประกอบกับได้มีการสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการบูชาผีบรรพบุรุษของชาวมอญ ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมมอญกับวัฒนธรรมจีนขึ้นในชุมชน ต่อเนื่องจากคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นคนมอญ ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมที่อยู่มานาน ทำให้เนื้อหาของสาระของวัฒนธรรมยังคงมีความเป็นมอญอยู่มากแม้รูปแบบอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง

ค่านิยมและความเชื่อในผู้นำและบรรพบุรุษมอญ

ด้วยประเพณีและความเชื่อในการบูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน อุตลักษณ์ดั้งเดิมที่ยังคงมีอยู่ภายในชุมชน คือ ศาลบรรพบุรุษของเจ้าพ่อสะเทิงเม็ง หรือศาลเจ้าพญาสะเทิงเม็ง ต่อมาคือเจ้าพ่อสมบุญเชื่อมโยงผีบรรพบุรุษมอญกับจีน การตั้งถิ่นฐานในฐานะ

ผู้มาก่อนที่บ้านหนองบัว ภายหลังได้มีการเปิดพื้นที่ชุมชนกว้างขึ้นเมื่อมีการอพยพของชาวจีนเข้ามาในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนจีนที่อพยพเข้ามาตรงกับช่วงรัชกาลที่ 2 และในช่วงรัชกาลที่ 3

การสร้างศาลเจ้าพญาสะโทงเม็งเป็นหลักฐานของชุมชน ในความทรงจำในความสัมพันธ์ของคนมอญไม่เพียงเฉพาะที่ชาวบ้านมีให้กันภายในชุมชน เมื่อครั้งหลวงปู่ดำได้เข้ามาสร้างเจ้าพญาสะโทงเม็งหรือศาลเจ้าพ่อโทงเทง ที่ปัจจุบันชาวบ้านเรียกศาลเจ้าพ่อสมบุญ ในปี พ.ศ. 2317 ชาวบ้านเชื่อกันว่าการสร้างศาลเจ้าในชุมชนหนองบัวครั้งนั้นหลวงปู่ดำได้สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงสมิงมะโง คิษย์รัก ที่ถูกพม่าฆ่าตายระหว่างนำทัพมอญอพยพเข้าสู่สยามประเทศ ซึ่งในการอพยพครั้งนั้นได้มีพระสงฆ์มอญและแม่ทัพมอญเป็นผู้นำทัพครัวมอญหลบหนีพม่าเข้าสู่ประเทศไทยมาทางด้านเจดีย์สามองค์

ในช่วงเวลาเดียวกับการเติบโตของกรุงเทพมหานครและยังเป็นการก่อตัวของชุมชนที่มีหลักฐานการสร้างเริ่มจากกลุ่มครอบครัวมอญเก่าเชื่อว่าอพยพมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรีได้ปรากฏหลักฐานการสร้างศาลเจ้าพ่อโทงเทงหรือเจ้าพญาสะโทงเม็งในปี พ.ศ. 2317 (ภาพที่ 5.4) การขยายกลุ่มครอบครัวไปสู่ชุมชนมอญในช่วงนี้ ซึ่งพอจะประมาณได้ว่าชุมชนได้มีกลุ่มคนมอญอาศัยอยู่ภายในชุมชนมาระยะหนึ่งมาก่อนที่จะมีการสร้างศาลเจ้าพญาสะโทงเม็ง

ภาพที่ 5.4

ศาลเจ้าพญาสะโทงเม็ง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2317

และเมื่อชุมชนได้มีประชากรเพิ่มขึ้น การเริ่มต้นของของชุมชนมอญภายหลังกรุงศรีอยุธยา เสียเอกราชไป 7 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่พม่าได้กวาดต้อนชาวมอญเกาะเกร็ด แขวงตลาดขวัญ เมืองนนทบุรี จึงเป็นไปได้ว่าครอบครัวมอญได้มีการหลบหนีการกวาดต้อนของพม่าจากเกาะเกร็ด มาตั้งบ้านเรือนในแถบหนองบัว หนองสองห้อง และหนองสีกัน

จากข้อมูลได้พบว่า ชุมชนมีลักษณะเป็นป่ารกชัฏ บริเวณดังกล่าวน่าจะเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย ในการหลบหนีการกวาดต้อนจากพม่าของชาวบ้านได้ดีที่สุด การตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษที่หนองบัวล้วนเป็นกลุ่มเครือญาติมอญจากเมืองสะเทิมหรือเมืองหงสาวดีทางใต้ของประเทศพม่า

ดังนั้นความเชื่อในศาลบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน จึงเป็นที่มาของความเชื่อ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิม ที่ลูกหลานมอญมีต่อพระสงฆ์มอญกับผีบรรพบุรุษ ทุนทางสังคมเชิงทับซ้อนของชุมชนมอญในหนองบัว จึงมีความเชื่อมโยงกับระบบเครือญาติ บรรพบุรุษมอญ และศาสนาพุทธ ด้วยประเพณีดั้งเดิม เช่น การทำบุญหมู่บ้านเป็นรากฐานการดำรงชีวิต

จากอาชีพทำนา ซึ่งชาวมอญได้สร้างเป็นอัตลักษณ์ชุมชนทางด้านอาชีพ ถือเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนมอญ เมื่อได้มาตั้งรกรากถาวรในเมืองไทย จากการที่ต้องดำรงชีวิตด้วยการทำนา ชาวมอญได้เชื่อมโยงคติธรรมเข้ากับหลักธรรมทางพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาท ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับระบบผลิตของชุมชน (The mode of productions) ที่ทุกคนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน เป็นเหตุให้ครอบครัวมอญในช่วงก่อตั้งชุมชน ต้องพึ่งพิงแรงงานจากสมาชิกภายในครัวเรือน และการขอแรงจากกลุ่มเครือญาติเป็นหลัก

ดังนั้น ประเพณีชุมชนจึงเป็นตัวหลอมรวมสำนึกของชุมชนในแง่ความรับผิดชอบของบุคคลที่มีต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชนที่สมาชิกครอบครัวจะพึงปฏิบัติต่อกันเพื่อเป้าหมายรวมกันในผลผลิตที่จะตามมา ดังนั้นในประเด็นดังกล่าวเป็นข้อค้นพบทุนทางสังคมในชุมชน ในช่วงสังคมนะเพณีของชุมชนมอญที่ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับระบบคิดความเชื่อพื้นฐานทางศาสนา ประเพณี พิธีกรรมมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของคนในชุมชน และสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างกันภายในกลุ่มตระกูลและเครือญาติ ชุมชนมีการปกครองกันเองภายในกลุ่มครอบครัว เครือญาติ โดยมีผู้นำชุมชนที่เป็นผู้อาวุโส และเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์สุจริตทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง

ในขณะเดียวกันพระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน และชุมชน ซึ่งชุมชนชาติพันธุ์ภายใต้สังคมนะเพณีขอบเขตความสัมพันธ์จะกินพื้นที่ได้

กว้างมากกว่าพื้นที่ชุมชนในสังคมทันสมัยที่ถูกกำหนดโดยรัฐ ดังนั้นระบบคิดในความเชื่อของชุมชนที่มีต่อพุทธศาสนา และผู้นำคือพระสงฆ์มอญ และผู้อาวุโสของชุมชน ถือเป็นการพัฒนาาระบบคิดของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตัวต่อกันภายในกลุ่ม ครอบครัว เครือญาติและชุมชนที่เป็นการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายในกลุ่มครอบครัวคนมอญ

ความหลากหลายชาติพันธุ์ในหนองบัว

จากคลื่นอพยพของมอญสยาม ในปีพุทธศตวรรษที่ 17 พ.ศ. 2358 ได้มีการอพยพของมอญใหม่จำนวน 40,000 คนเศษ เข้ามาในรัชกาลแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มอญพร้อมใจกันยกครอบครัวอพยพหนีพม่าเข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี อุทัยธานี เมืองตาก และสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2367 ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยามหาโยธามัญญ (ทอเรียะ) บุตรชายคนโตของเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) อพยพเข้ามาทางกาญจนบุรี จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา นอกกำแพงพระนครตรงหน้าวัดชนะสงคราม

ช่วงเวลาดังกล่าวนับเป็นจุดสำคัญของการอพยพคลื่นประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานครอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนมอญซึ่งมีทั้งมอญเก่าและมอญใหม่ที่ตั้งครัวเรือนกระจายอยู่ทั่วไปในกรุงเทพมหานคร และในชุมชนหนองบัว และเป็นที่มาในรากฐานของระบบความสัมพันธ์ที่ต่างตอบแทนกันด้วยคุณธรรมในกิจกรรมส่วนรวมในความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ภายในชุมชน (Krishna and Uphoff in Grootaert and Bastelaer ed., 2002, p.100) ในพัฒนาการทุนทางสังคมในชุมชนมอญช่วงต่อ ๆ มา และถือว่าเป็นช่วงสำคัญของการอพยพคลื่นประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานครอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนมอญซึ่งมีทั้งมอญเก่าและมอญใหม่ที่ตั้งครัวเรือนกระจายอยู่ทั่วไปในกรุงเทพมหานคร และในชุมชนหนองบัว

ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดให้มอญใหม่ไปตั้งบ้านเรือนในแขวงปทุมธานี เมืองนนทบุรี และเมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งปัจจุบันคือพระประแดง การอพยพของคนมอญในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งสองครั้งข้างต้น กล่าวได้ว่า เป็นที่มาของบรรพบุรุษชุมชนบ้านหนองบัว เพราะนอกจากบ้านหนองบัวจะเป็นชุมชนที่อยู่บนเส้นทางเดินเกวียนระหว่างนนทบุรีถึงปทุมธานี ปรากฏว่ายังมีครอบครัวลูกหลานมอญที่อาศัยอยู่ในชุมชนปัจจุบัน มีบรรพบุรุษตั้งบ้านเรือนอยู่ย่านบางตลาด คลองเกลือ และเกาะเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี อีกด้วย

นอกจากนี้ในประวัติศาสตร์ชุมชน บรรพบุรุษยังเล่าถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่เคยมีมา ซึ่งมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เพราะการอพยพของครอบครัวมอญเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ในทุก ๆ ครั้ง จะมากันเป็นครอบครัวใหญ่ ที่มีความสัมพันธ์กันในความเป็นเครือญาติ เผ่าตระกูล หรือไม่ก็จะเป็นชั้นเจ้านายมอญ นายทหาร แม่ทัพนายกอง ผู้นำหมู่บ้าน และพระสงฆ์ การอพยพที่มากันเป็นกลุ่มครัวเรือน และกลุ่มชุมชนในลักษณะยกครัวกันมาภายในกลุ่มชาติพันธุ์มอญด้วยกัน ทำให้คนมอญสามารถรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติกันมาได้มากกว่าที่อพยพกันมาเดี่ยว ๆ เช่น ในด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนทั้งการทำนุบำรุงพุทธศาสนา และการปกครองที่ยึดหลักพระธรรมศาสตร์ ตลอดจนทั้งความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ และศาสนาในนิภายเถรวาทและมหายาน โดยสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของระวิน สุรวุฒนานันท์ (2550, น. 75) ที่กล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านการบูรณาการค่านิยมทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญา ในความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ที่เป็นไปอย่างลงตัว ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มครอบครัวมอญ ไทย และ จีน ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านหนองบัว

สรุป

จะเห็นได้ว่า ระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนมอญมีความเกาะเกี่ยวกัน เพราะเป็นวัฒนธรรมของคนมอญที่อยู่กันเป็นกลุ่ม รวมทั้งมีภาษาเป็นสื่อกลาง อย่างไรก็ตาม หลังจากเกิดสงครามกับพม่า และภายหลังจากที่ถูกพม่ายึดครอง ชาวมอญก็ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายระลอก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยก็เป็นไปด้วยดี โดยมีสถาบันศาสนาเข้ามาเป็นสื่อกลาง

ในการอพยพเข้ามาในไทยของคนมอญในแต่ละครั้ง จะมีผู้นำมอญที่หลบหนีเข้ามา สวามิภักดิ์ต่อพระมหากษัตริย์ไทย และได้รับการดูแลเป็นอย่างดีศรี ทำให้คนมอญเป็นกำลังสำคัญในกองทัพไทยในเวลาต่อมา ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทย ล้วนได้รับการดูแลเป็นอย่างดี มีการจัดที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แก่ชาวมอญอย่างทั่วหน้า พื้นที่ที่คนมอญมาอาศัยอยู่ในไทย ส่วนใหญ่เป็นที่บุกเบิกใหม่ เพราะที่เก่ามีชาวมอญรุ่นก่อนได้อพยพมาอยู่และจับจองกันหมดแล้ว ดังนั้น ชาวมอญที่อพยพมาภายหลังจึงได้ครอบครองพื้นที่ใหม่ที่ต้องการการบุกเบิก และต่อมาก็ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตร (ทำนา) ส่วนการสร้างบ้านเรือนของคนมอญก็ยังยึดหลักคติธรรมเดิมในการสร้างบ้าน คือต้องมีการอยู่เป็นกลุ่ม มีการขุดคูคลองเพื่อให้ได้นำมาบริโภค มีการปลูกไม้เป็นรั้วซึ่งสามารถป้องกันภัยและใช้เป็นอาหาร

ชาวมอญยังมีความยึดมั่นในพุทธศาสนา ให้ความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์โดยพระสงฆ์ที่มีเชื้อสายมอญ ดังนั้น วัดมอญจึงเป็นแหล่งพบปะของคนมอญที่สำคัญ ทำให้วัดเป็นแหล่งทำให้คนได้มาพบกัน ช่วยประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญ นอกจากนั้น ชาวมอญยังมีความยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ทำให้มีการก่อสร้างศาลเจ้าซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนในเวลาต่อมา

เนื่องจากการอพยพของชาวมอญหลายครั้ง ผู้ที่อพยพมาครั้งหลัง ๆ จึงต้องถูกให้ไปอยู่ในที่ที่ห่างจากแหล่งน้ำ ทำให้ต้องมีการขุดลอกที่ทำกินใหม่ ซึ่งต่อมาได้มีการอพยพของชนชาวจีนเข้ามาในชุมชน ทำให้มีการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างชาวมอญกับชาวจีน แต่ด้วยการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวมอญที่มีมานาน ประกอบกับได้มีการสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการบูชาผีบรรพบุรุษของชาวมอญ ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมมอญกับวัฒนธรรมจีนขึ้นในชุมชน ต่อเนื่องจากคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นคนมอญซึ่งเป็นคนดั้งเดิมที่อยู่มานาน ทำให้เนื้อหาของสาระของวัฒนธรรมยังคงมีความเป็นมอญอยู่มาก แม้รูปแบบอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง